

A. ORGANIZARE ȘI SURSE DE VENIT.

Un discurs asupra bisericii ridică întotdeauna dificultăți, chiar pornind de la definirea acesteia. Pentru cei credincioși, biserica este în același timp Trupul Mântuitorului și, de asemenea, o adunare în numele Lui. Ea poate fi, și este, și un loc de întâlnire, un edificiu, spațiu plin de sacralitate. Termenul biserică desemnează în același timp credincioșii de un anume rit: catolic, ortodox, protestant etc.

Într-un spațiu majoritar ortodox, dar dominat politic și religios de alte confesiuni creștine, cum a fost Transilvania în evul mediu, biserica a tins să aibă și un caracter național. De fapt, ortodoxia la nivel de generalitate a adoptat această formă de existență, suprapunându-se peste statele naționale, chiar dacă apostolul Pavel afirmase că în Hristos nu mai este elin, iudeu, scit etc. O diferențiere a bisericii pe baza criteriului etnic ori național ar fi irelevantă, din punct de vedere apostolic. Însă anumite realități istorice au unit destinul poporului român cu cel al bisericii de la care se revendica.

Biserica românească din Transilvania, ortodoxă sau greco-catolică, a continuat să împărtășească în pragul epocii moderne soarta poporului român. Multă vreme disprețuită, alteori neînțeleasă, aproape totdeauna marginalizată de factorul politic dominant, ea, biserica, a reușit să rămână, în fapt, conducătoarea societății românești. Normele morale și uneori chiar cele juridice, pentru poporul român, se identificau cu etica religioasă. Preotul era deseori cel chemat să soluționeze litigii, acolo unde alte instanțe ar fi fost îndruidite să se pronunțe. El era păstorul unor comunități de cele mai multe ori sărăcicioase material și cu probleme sociale și medicale grave.

Satele românești păstrau în mentalul colectiv imagini ancestrale, din care nu lipseau numeroase elemente de tip păgân sau insuficient adaptate creștinismului. Elemente ale modernității se vor impune, și în această formă tradițională de habitat, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Totuși, îndoiala spiritului cartezian a rămas străină de aceste suflete, pentru care devenirea avea un singur sens: cel religios. De aici încrederea, seninătatea și evlavia unor oameni, care luați izolat ar fi putut părea, mai degrabă, ignoranți. Un discurs de tip rațional privind biserica, sau uzând de o cercetare bazată pe categoriile rațiunii, era absent din mediul românesc transilvan. Păcătos sau nu, românul era credincios, sau cel puțin așa credea. Am observa această antinomie: păcătos și credincios, dar aparținând bisericii! Andrei Mureșianu, născut pe aceste meleaguri, putea să afirme acest adevăr: „preoți cu crucea-n frunte! căci oastea e creștină”.

În actualul județ Bistrița-Năsăud situația etnică și religioasă a Transilvaniei își afla reflectarea la un nivel și în procente diferite. Românii erau majoritar greco-catolici, dar existau și ortodocși, sașii - evanghelic-lutherani, maghiari - calvini, romano-catolici și unitarieni, iar evreii aveau religia mozaică. Analiza recesămintele făcute în statul ungar până la primul război mondial, în localitățile de la nivelul actualului județ Bistrița-Năsăud, a stabilit că numărul populației era în anul 1880 de 158493 locuitori iar în 1900 de 199173. Dinamica demografică pozitivă s-a păstrat, cu certitudine la românii din comitat, astfel populația ajunsese în anul 1910 la 212614 locuitori. În conformitate cu recesământul din 1910, greco-catolicii aveau o pondere de 59,4% din totalul populației de la nivelul județului, ortodocșii 11,49%, luteranii 12,2%, calvinii 8,12% etc. Structura populației după apartenența religioasă poate fi urmărită mai jos.

Tabel. Populația după religie.¹

Anul	Ortodoxă	Greco-catolică	Romano-catolică	Reformată calvină	Evangelic luterană	Unitariană	Mozaică	Alte religii
1880	18790	92072	4481	12077	25452	115	5415	91
1900	22791	116251	7221	16107	26467	241	10070	25
1910	24438	126313	7241	17281	25948	327	11069	2

Biserica ortodoxă din Transilvania, datorită și personalității lui Andrei Șaguna, a fost ridicată la rang de mitropolie în anul 1864. Legea IX/1868 recunoștea bisericii ortodoxe române din Transilvania și Ungaria, ca biserică autonomă, dreptul de a se administra și conduce independent în afacerile sale: bisericești, școlare și fundaționale, după dreptul ei canonic. Sediul mitropoliei ortodoxe era la Sibiu, ea având două eparhii: Arad și Caransebeș. Principiile de bază ale organizării au fost definite prin *Statutul Organic*, adoptat în același an 1868 și sancționat de împărat la 28 mai 1869. Monarhul își rezerva dreptul de supremă inspecție, prin guvernul regesc ungar. Cele cinci capitole se refereau la: parohii, protopresbiterate, mănăstiri, eparhii și mitropolie². În toate unitățile administrației bisericești, exceptând mănăstirile, se aplica principiul sinodalității.

Sinodul parohial era format din „toți parochiani majori, de sine stătători, nepătați, care-și îndeplinesc datorințele parohiale”. El alegea comitetul parohial, parohul, capelanul, diaconul, epitropii parohiali, profesorii și învățătorii. Sinoadele protopresbiterale și eparhiale presupuneau colaborarea dintre clerici și laici, în proporție de 1/3 clerici și 2/3 mireni. La nivel metropolitan funcționa sinodul episcopesc, unde se dezbăteau probleme spirituale, dogmatice și simbolice; participau episcopii din mitropolia ortodoxă sub președinția mitropolitului.

Capitolul V cuprindea prevederi referitoare la Mitropolie. În conformitate cu art. 144 afacerile mitropoliei se duceau la îndeplinire prin: congresul național-bisericesc, consistoriul metropolitan și sinodul episcopesc. Consistoriul metropolitan era „organul suprem administrativ și judecătoreasc pentru întreaga provincie metropolitană”. El se împărțea în trei senat: bisericesc, școlar și epitropesc, cu competențe diferite, dar sub titlul general de „consistoriu metropolitan”³.

Protopresbiteratul Bistrița reunea majoritatea ortodocșilor din actualul județ și depindea direct de scaunul arhiepiscopal de la Sibiu. În anul 1884 avea 29 de parohii, din care 20 erau matre* iar nouă filii. Cele mai importante erau cele de pe valea Bârgăului. Centrul era atunci la Josenii Bârgăului, pentru că acolo locuia protopopul Ioan Buzdug. Dintre cei 25 de preoți, trei aveau examen de maturitate, doi aveau absolvite șase clase gimnaziale, iar ceilalți erau cu clase mai puține. Raportul despre starea protopresbiteratului cu finea anului 1884, făcând referire la salariile preoților, menționa că ele nu respectau Regulamentul parohial din anul 1878, ci se aplica în continuare o hotărâre din anul 1872. De aceea, se afirma că preoții și poporul se aflau în neînțelegere. După rapoartele oficiilor parohiale privitor la datele statistice, în același an, protopresbiteratul avea 14152 credincioși din care 7220 bărbați și 6932 femei. Cu excepția parohiilor Bistrița și Ida Mare (Viile Tecii), în celelalte 18 existau biserici. Erau susținute de enoriașii ortodocși 14 școli elementare confesionale ortodoxe, alte două fiind mixte. Numărul acestora scăzuse, dat fiind faptul că în anul 1879 existau școli primare ortodoxe în 17 localități. Din totalul locuitorilor protopresbiteratului 3467 știau scrie și citi. Raportarea, care ținea cont și de sex, menționa că 2046 erau bărbați și 1421 femei⁴.

În anul 1888 în protopresbiteratul Bistrița trăiau 3677 familii ortodoxe. Numărul locuitorilor ajunsese la 15042, din care 3703 știau să scrie și să citească. La Viile Tecii se construise între timp biserică. Din cele 19 biserici, nouă erau din piatră în stare bună, celelalte erau din lemn, dintre care cinci în stare slabă. Existau

¹ Vezi recesămintele din Transilvania în perioada dualismului în *Studia censualia Transilvanica*, Editura Staff, 1997 și 1999. Pentru județul Bistrița-Năsăud *Recesământul din 1880*, p. 360; *Recesământul din 1900*, p. 616; *Recesământul din 1910*, p. 598.

² *Statutul organic al bisericii greco-orientale din Ungaria și Transilvania*, Sibiu, 1881, Tiparul tipografiei arhidiecezane, p. 7.

³ *Ibidem*, p. 10; 53-54.

* Parohie care putea susține biserică, școală confesională, preot și învățător precum și celălalt personal necesar. Filiile nu îndeplineau aceste cerințe și se alăturau unei parohii matre vecină. Vezi *Statutul organic*, p. 9.

⁴ Arhivele Naționale. Direcția Județeană Bistrița-Năsăud, de acum ANBN, fond Protopopiatul ortodox român Bistrița, dosar 605, f. 28.

porțiuni canonice în folosința preoților în 13 parohii, dar, se afirma, nu peste tot corespunzătoare. Șapte parohii nu aveau asemenea proprietăți în folosința preotului, iar în șase parohii nu existau case parohiale⁵.

Cel mai important protopresbiter până la primul război mondial a fost Simion Monda. A păstorit protopresbiteratul în perioada 1884-1909. Ierarhul își avea reședința la Bistrița Bârgăului, în mijlocul unei comunități puternice și majoritar ortodoxe. Lui Simion Monda i-au urmat Vasile Bălan (1907-1909) din Brașfalău de Jos și Grigore Pletosu (1909-1934) din Bistrița. În orașul reședință al comitatului, credincioși ortodocși nu au reușit să construiască o biserică până în perioada interbelică, chiar dacă în anul 1902 protopresbiteratul și-a stabilit centrul la Bistrița, și nici să susțină o școală confesională în perioada dualismului. Parohia ortodoxă Bistrița apare în statistici în anii 80 ai secolului al XIX-lea, dar fără un preot și un lăcaș de cult. În fapt ea a fost înființată doar la sfârșitul secolului.

Starea materială a parohiilor ortodoxe nu putea depăși un nivel considerat atunci mediocru. Un conspect despre averea în bani a parohiilor ortodoxe la sfârșitul anului 1876, conform centralizării făcute de protopopul Ioan Buzdug la 8 august 1877, poate fi urmărit în tabelul de mai jos.

Tabel. Situația veniturilor în bani a parohiilor ortodoxe în anul 1876⁶.

Nr. Crt.	PAROHIA	Averea bisericească în bani (florini)		Venitul în bani - 1876	Cheltuieli 1876
		Bani gata (numerar)	Dați spre fructificare		
1	Bistrița Bârgăului	-	168	108,25	50,50
2	Coșna	1994,87	-	1991,59	1959,2
3	Prundu Bârgăului	75,37	1536,14	542,18	466,81
4	Suseni Bârgăului	239,79	672,95	313	394,15
5	Mijlocenii Bârgăului	17,36	1440,88	29,19	11,83
6	Josenii Bârgăului	155,59	150	37	22,18
7	Rusu Bârgăului	51	600	38	35
8	Cușma	-	425	8	16
9	Buduș	-	308,75	neprecizate	
10	Șimotelnice	-	120	24	10
11	Bârla	-	79,3	10	30,80
12	Șieul Mare	-	569,64	91,7	59,50
13	Viile Tecii	-	1279,12	457,26	55,94
14	Galații Bistriței	-	275	125	127,9
15	Chintelnice	-	1460,35	187,85	110,10
16	Sfântu	-	-	-	-
17	Caila	-	-	10	10
18	Brașfalău de Jos	2,37	304,17	150,23	147,86
19	Brașfalău de Sus	510,47	2093,12	268,9	-
	TOTAL	2144,82	11982,15	4392,85	3507,77

Tabelul de mai sus reflectă doar veniturile bănești ale parohiilor ortodoxe. Nu putem aprecia exactitatea acestora. Există diferențe notabile între parohii, după cum se poate observa. Probabil o parte din localități obțineau venituri în natură care compensau deficitul bănesc. Conspectul separat al bisericii din Caila pe circa un an, raportat la 22 mai 1877, identifica ca venituri în bani suma de 18,95 florini: 10 florini donați de preotul Ioan Sigmirean și 8,95 căpătați cu discul. Cheltuielile pe aceeași perioadă au fost de 18,3 florini.

Problema veniturilor și cheltuielilor parohiilor ortodoxe, a gestionării corecte a averilor bisericești și școlare, a stat în atenția comitetului protopresbiterat în ședința din 20 aprilie 1878. Preotul din Coșna, Grigore Marica, a propus să se constituie o comisie statutară pe lângă părintele administrator Ioan Buzdug, care să se deplaseze până în septembrie același an în fiecare parohie, pentru a calcula averea bisericilor și școlilor. În caz

⁵ *Ibidem*, dosar 690/1889, f. 7-8.

⁶ *Ibidem*, dosar 539, f. 4.

de nereguli comisia „va judeca și pe culpabili”. Propunerea a fost acceptată, fiind aleși ca membri pe lângă protopresbiterul Buzdug, preotul Grigore Marica și Pavel Beșia - profesor în Năsăud. Reacția, surprinzătoare totuși, a unor parohii nu s-a lăsat însă așteptată, respingându-se controlul preconizat de sinodul protopresbiteral. La 7 iunie 1878 comitetul parohial din Mijlocenii Bărgăului „în numele întregii comunei noastre bisericești se declară sărbătorește contra”. Și Bârla își ține „de sfântă datorință a protesta sărbătorește contra acestei hotărâri”. Împotriva s-au mai pronunțat comitetele parohiale din Buduș, Șieul Mare, Galații Bistriței și Cușma, care protestează de asemenea sărbătorește, în timp ce la Brașfalău de Jos se spunea clar: „comisia aceea la noi să nu vină”. Motivațiile repingerii controlului au fost diverse: de la cheltuielile de ziurnă considerate mari, până la încălcarea autonomiei parohiilor garantată prin „Statutul Organic.”⁷ Chiar formulările asemănătoare, lasă loc bănuirii că a existat o înțelegere prealabilă între preoții care nu erau de acord cu un asemenea control!

De al Consistoriul arhidiecezan din Sibiu, în 18 noiembrie 1878, vicarul arhiepiscopesc Nicolae Popea trimitea o circulară tuturor oficiilor protopresbiterale și credincioșilor bisericii ortodoxe din arhidieceza Transilvaniei. În aceasta se arăta că sinodul arhidiecezan a hotărât ca suma de 9673 florini, care în perioada 1874-1878 se luase împrumut din fondurile arhidiecezane pentru acoperirea cheltuielilor sinodale și congresuale, să fie transferată spre recuperare protopresbiteratelor, respectiv comunelor bisericești, după numărul sufletelor și starea materială. Consistoriul a împărțit protopresbiteratele în trei categorii, după starea materială. Bistrița era încadrată în categoria a II-a, fiecare locuitor trebuind a contribui cu 1,5 cruceri. Suma totală repartizată protopresbiteratului Bistrița a fost de 213 florini, lăsându-se autorităților religioase locale modalitatea recuperării acesteia⁸.

Situația materială din protopresbiterat poate fi urmărită și în conspectul protopresbiterului Ioan Buzdug, redactat la 10 iunie 1879 în Bistrița, care evidențiază veniturile și cheltuielile a 18 parohii ortodoxe în anul 1878. Parohia Sieu-Sfântu nu apare în acest document. Sumele totale sunt următoarele⁹:

- Bani gata (numerar aflat în casă) – 1520,14 florini.
- Capital dat pe interese (împrumutat locuitorilor sau depus la instituții specializate în vederea obținerii unor dobânzi) – 14894,1 florini.
- Venitul anului 1878 în bani – 2904 florini.
- Spesele (cheltuielile) – 1875,96 florini.
- Restanțe – 19,75 florini.

În anul 1895 la nivelul protopresbiteratului existau porțiuni canonice în 17 parohii, în tot atâtea se afirma că veniturile bisericești erau îndestulătoare. Nu același lucru se spunea despre situația locuitorilor. Protopopul Simion Monda, în raportul din 23 februarie 1896, afirma: „starea materială peste tot a fost slabă, rea însă în parohiile Sfântu, Bârla, Borgo-Mijloceni, Cușma și Brașfalău de Jos.” Această situație era agravată de „beutura și cu deosebire beutura vinarsului, care s-a folosit și se folosește în toate ocaziile”, luxul „care pretinde mai mult decât se poate produce”, și care degenera portul și obiceiurile românilor, apoi nepăsarea și lenea¹⁰. Cât privește starea clerului, în protopresbiterat funcționau 16 parohi, cinci capelani, un administrator parohial, doi preoți cateheți și șase clerici absoluți. Calificarea era următoarea: 11 aveau opt clase gimnaziale, opt aveau șase clase, iar ceilalți mai puțin de șase clase¹¹.

Pământurile bisericești ale parohiilor ortodoxe, care constituiau surse sigure și importante de venit, erau în anul 1907, raportate la suprafață, neunitare. O ierarhie din acest punct de vedere poate fi următoarea: Brașfalău de Sus -152 iugăre, Susenii Bărgăului - 64 iugăre, Galații Bistriței - 34 iug., Simionești - 19 iug., Cușma -15 iug. În alte localități ortodoxe pământurile deținute de biserică se cifrau în jurul a 10 iug., dar existau și sate vitregite din acest punct de vedere. Parohia Viile Tecii deținea doar 1 iugăr ca pământ bisericesc, dar preotul avea, totuși, 17 iugăre.

Averea bisericilor putea proveni și din pământurile care aparțineau preoților, ca porțiuni canonică, sau din depozite bănești plasate în diferite fonduri¹². Apoi, preotul realiza venituri, mai importante sau mai puțin,

⁷ *Ibidem*, dosar 547/1878, *passim*.

⁸ *Ibidem*, dosar 540/1878, f. 26-27.

⁹ *Ibidem*, dosar 564/1879, f. 40.

¹⁰ *Ibidem*, fond Protopopiatul ortodox Bistrița, dosar 802, f. 8-9.

¹¹ *Ibidem*, f. 5.

¹² *Ibidem*, fond Protopopiatul ortodox Bistrița, dosar 999/1907, *passim*.

din serviciul religios. La 16 martie 1880, preotul din Brașfalău de Jos, conformându-se unei dispoziții primite de la protopop, comunica nivelul acestora, cu specificarea că în localitate erau doi preoți, iar veniturile trebuiau deci divizate.

Raport al preotului despre veniturile din slujba religioasă¹³.

- molitvă: 10 cruceri.
- botez: 40 cruceri.
- slobozire din case după 40 de zile: 10 cruceri.
- sfeștanie mică: 50 cruceri.
- sfeștanie mare: 1 fl.
- cununii: 1 fl.
- eliberarea de documente: 1 fl.
- îngropăciune până la 3 ani: 1 fl.
- îngropăciune peste 3 ani: 2 fl.
- îngropăciuni mari: 4 fl.
- liturghie în zile de lucru: 35 (probabil cruceri, s.n.)

Nivelul sumelor percepute în această parohie pot avea doar un caracter orientativ și pentru a putea aprecia taxele percepute în alte localități ortodoxe. În parohia Galații Bistriței taxa pe cununie era de 3,5 florini, în anul 1878.

După cum se poate observa, preotul încasa anumite sume pentru servicii, care aparțin astăzi de alte instituții. Documentele eliberate se refereau, cu siguranță, la naștere și stare civilă. Serviciul de stare civilă, precum și documentația aferentă, a trecut în sarcina statului, după adoptarea unei legi în acest sens, în anul 1894. Tarifele diferențiate, la același serviciu religios, dovedesc că se ținea cont și de varii considerente, din care nu lipsea situația materială a enoriașului și, poate, „fala”.

În anul 1914 Protopresbiteratul Bistrița se compunea din 22 parohii matre și 24 de filii. Noile filii luaseră ființă preponderent în localitățile în care dominantă era confesiunea evanghelic-luterană. Populația protopresbiteratului ajunsese la 19072 suflete, în 4428 familii. Existau 25 biserici în tot atâtea localități ortodoxe. Totalul pământurilor deținute ca porțiune canonică, în folosința preoților, era de 231 iug. 472 stj., cu o valoare de 27313 coroane, în timp ce pământul deținut ca fundațiuni bisericești era de 546 iug. 576 stj., cu o valoare de 94338 coroane. Parohiile ortodoxe susțineau 16 școli confesionale, în care cei 17 învățători erau toți calificați. Salariile acestora ajungeau la suma de 19600 coroane. Ajutor de stat pentru întregirea salariului învățătoresc primeau opt școli, în sumă de 7480 coroane. În ceea ce privește frecvența elevilor care urmau școli primare confesionale ortodoxe, aceasta nu atingea nici măcar procentul de 50%. Asupra învățământului în școlile confesionale, vom reveni¹⁴.

Biserica unită fusese ridicată la rangul de mitropolie în urma aprobării împăratului și recunoașterea Sfântului Scaun, prin bula *Ecclesiam Christi*, a papei Pius al IX-lea, în anul 1853. Activarea mitropoliei, care avea autonomie deplină cu unica dependență față de Scaunul apostolic, a avut loc la 28 octombrie 1855. Episcopia Blajului a devenit arhiepiscopie și mitropolie cu titlul de Alba Iulia și Făgăraș, păstrându-se reședința la Blaj. Au fost create și două dieceze: Gherla și Lugoj, alături de mai vechea episcopie Oradea, care devine sufragană noii mitropolii. Legea XXXIX adoptată de parlamentul ungar în anul 1868 recunoștea: „ridicarea episcopiei greco-catolice de Făgăraș, sub titlul de Mitropolia greco-catolică de Alba Iulia, la demnitatea de arhiepiscopie,” precum și formarea episcopiilor Lugoj și Ghela¹⁵.

În perioada 5-14 mai 1872, s-a desfășurat la Blaj *Conciliul provincial Prim al provinciei bisericești greco-catolice Alba Iulia și Făgăraș*. El a fost convocat și prezidat de mitropolitul Ioan Vancea de Buteasa. Au fost adoptate „Actele și decretul conciliului provincial bisericesc greco-catolic de Alba Iulia și Făgăraș”. La titlul II „Despre biserică”, în capitolul rezervat episcopilor, se afirma: „sunt îndreptățiți a convoca sinoade diecezane, a prezida la acelea și a aduce legi obligatorii pentru toată dieceza lor, și ca unii ce sunt puși de Spiritul Sfânt să guverneze biserica lui Dumnezeu, au dreptul a emite regule disciplinare chiar fără sinod”¹⁶. Titlul IV

¹³ *Ibidem*, dosar 605, f. 12.

¹⁴ *Ibidem*, dosar 1084, f. 25-28.

¹⁵ *Colecțiunea legilor țării din anul 1868*, Ediție oficială, Editura lui M. Ráth, p. 230.

¹⁶ *Conciliul provincial Prim al provinciei bisericești greco-catolice Alba Iulia și Făgăraș – ținut la anul 1872*, Blaj, 1882, p. 35.

facea referire la beneficiile bisericești. Capitolul IV din acest titlu reglementa ocuparea parohiilor. Conferirea acestora, „de regulă, în biserica noastră are să se facă prin concurs public, ca așa Scaunul episcopesc se poate desemna pentru biserica vacantă pe cel mai apt individ.” Candidatul trebuia să aibă pregătire corespunzătoare, moralitate nepătată, renume bun; parohiile trebuiau ocupate „în timpul cel mai scurt, ca să nu sufere credincioși ceva daună sufltească” etc.¹⁷.

Papa Leon al XIII-lea va ratifica la 19 martie 1881, prin decret, actele adoptate la Blaj în anul 1872. Ele vor fi publicate împreună cu instrucțiunile papale, în primul rând ale Sacrei Congregațiuni de Propaganda Fide: „despre indisolubilitatea matrimoniului în caz de adulter și părăsire perfidă”, „despre matrimoniile mixte” etc. Al doilea *Conciliu provincial* în Mitropolia greco-catolică Alba Iulia și Făgăraș s-a ținut în anul 1882, iar al treilea în 1900, cu prilejul aniversării a 200 de ani de la unirea cu biserica Romei.

Românii greco-catolici din spațiul actualului județ erau arondați în majoritate pe lângă episcopia Gherlei, excepție făcând cei care locuiau pe „Câmpie”, în extremitatea sudică, dependenți de scaunul arhiepiscopal de la Blaj. Acolo, cu centrul la Urmeniș, ființa protopopiatul Cătina. În comitatul Bistrița-Năsăud un loc deosebit îl avea vicariatul Rodnei, cu reședința la Năsăud. El se suprapunea majoritar peste fosta zonă grănicerească. Urmau protopopiatele greco-catolice Bistrița și Budac. Protopopiatul Budac se subordona vicariatului Rodnei. În afara comitatului, la nivelul actualului județ, mai exista protopopiatul Beclean, în timp ce o sumă de parohii erau subordonate protopopiatelor Buza și Cristur.

Parohiile greco-catolice, în secolul al XIX-lea, erau majoritare raportate la spațiul actualului județ. În zona de „Câmpie,” mai apropiată de spiritul civilizator al Blajului, parohiile românești erau aproape în totalitate greco-catolice. O situație neclară cum a fost cea de la mijlocul secolului al XVIII-lea nu ne permite să facem afirmații tranșante privind trecerea la uniție în această zonă. O statistică întocmită de episcopul ortodox Dionisie Novacovici în 1766 menționează ca parohii ortodoxe localitățile din sudul județului Bistrița-Năsăud: Budești, Micești, Sănmihailu, Țagu, Visuia etc., în protopopiatul Tothaza, comitatul Cluj.¹⁸ Greco-catolicismul se impusese în zona montană, atunci dependentă de districtul săsesc Bistrița, cu excepția Văii Bârgăului, înainte de anul 1733. O conscripție a clerului de pe pământul crăiesc, din anul 1733, menționa în 24 localități de pe Someș, începând cu Mocod, în amonte, 59 de preoți uniți.¹⁹ Rămânerea zonei năsăudene în afara frământărilor religioase de la jumătatea secolului al XVIII-lea a fost cu siguranță un motiv în plus pentru a fi înființat regimentul grăniceresc în anii 1762/63.

La 1 noiembrie 1867 au fost date publicității de către episcopul de Gherla, Ioan Vancea, „Statutele sau cinosura scurtă ținândă în administrarea bunurilor bisericești și a beneficiilor parohiale în ținutul diecezei greco-catolice Gherla”. Statutele diecezane conțin dispoziții în următoarele capitole: comisia administratoare la nivel parohial, modul de alegere a curatorilor și îndatoririle lor, modul de administrare a veniturilor parohiale, „confacerea și revederea rațiunilor anuale” etc.²⁰. Ele făceau trimitere la numeroase prevederi ale unor legi emanate, în principal, la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

În jurul Bistriței exista o diversitate etnică și confesională. **Protopopiatul greco-catolic Bistrița** avea în anul 1904 șaisprezece parohii cu biserici. În 15 dintre ele existau și școli primare confesionale greco-catolice. De unele din acele parohii depindeau șase filiale, din care trei aveau biserici și școli, celelalte trei fără școli. Se mai găseau credincioși greco-catolici în 18 localități majoritar evanghelic-luterane sau ortodoxe. Totalul credincioșilor la sfârșitul anului 1903 a fost de 12244, în 2541 familii. Populația protopopiatului se împărțea după ocupație în: 1727 familii de proprietari, țărani, cu case și pământuri, 376 zileri cu casă, iar 438 zileri fără casă. Din raportul prezentat de protopopul Gherasim Domide rezultă că o parte importantă din credincioșii greco-catolici din protopopiat aveau o situație materială precară. Raportul nu detaliază situația „zilerilor fără case”. Putem presupune că erau familii tinere care locuiau împreună cu părinții și bunicii, iar casa era întăbulată pe aceștia. O parte puteau fi țigani încă insuficient sedentarizați, după cum nu trebuie exclus să fi fost dintre ei și greco-catolici cu profesii liberale: avocați, medici, juriști, meseriași etc, care locuiau cu chirie în orașul Bistrița. Numeroase familii românești de confesiune greco-catolică din orașul Bistrița aveau o stare materială

¹⁷ *Ibidem*, p. 67-69.

¹⁸ Keith Hitchins și Ioan Beju, *Statistica românilor ortodocși din Transilvania din anul 1766*, în „Mitropolia Ardealului”, XXII, nr. 7-9, iulie-septembrie, 1977, p. 522.

¹⁹ *Idem*, *Conscripția scâunală a clerului român de pe pământul crăiesc 1733*, în „Mitropolia Ardealului”, XXXIV, nr. 4, iulie-august, 1989, p. XXII.

²⁰ ANBN, fond Vicariatul Rodnei, pachet XXIX, dosar 226/1867, f. 134-138.

prosperă, chiar dacă raportul prezentat în conferința preoțească din 3 iulie 1904, de la Șieu Măgheruș, din care am preluat datele de mai sus, nu menționează acest fapt²¹. De exemplu, avocatul Demetriu Ciuta la acea dată avea construită o locuință impozantă, mai apoi închiriată poștei. Este vorba de imobilul în care funcționează Biblioteca Județeană. Prin intermediul și cu ajutorul unora dintre aceste prospere familii s-a cumpărat de la ordinul minorit, în anul 1893, catedrala din Piața Unirii, care fusese construită începând cu secolul al XIII-lea. Odinioară biserică a mănăstirii minoriților, ea a fost abandonată sub presiunea reformei luterane, la mijlocul secolului al XVI-lea. După instaurarea stăpânirii habsburgice în Transilvania fusese reparată și redeschisă, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, când s-au adăugat și elementele baroce, vizibile astăzi²².

În protopopiatul greco-catolic Bistrița, conform raportului citat, existau biserici din piatră sau cărămidă în șase parohii; despre cinci se afirma că erau în stare bună: Bistrița, Bârla, Feleac, Măgheruș, Șoimuș; cea din Sărețel era considerată în stare acceptabilă. Celelalte biserici greco-catolice erau din lemn, în unele localități în stare bună (Arđan, Friș, Ruștior etc), în altele în stare precară (Chiraleș, Sărata, Sebiș etc). Averea bisericească din protopopiat, constând din pământuri, fânețe, grădini etc, era de 430 iugăre, iar porțiunea canonică în folosința preoților de 365 iugăre. Pământ se mai afla în posesia școlilor sau cantorilor. Totalul pământurilor protopopiatului era de 850 iugăre, care avea o valoare aproximată de 85000 coroane. Averea mobilă, adică capitalul împrumutat la privați ori depus în casele de economii, era de 49926 coroane, în timp ce datoriile se ridicau la suma de 20842 coroane. Astfel, venitul net se cifra la suma de 29083 coroane. Venitul mediu net, pe preot, la sfârșitul anului 1903 fusese de 365,14 coroane²³.

Comunitățile greco-catolice din protopopiatul Bistrița, aflate într-un spațiu confesional cosmopolit, erau în cele mai multe cazuri în dificultăți materiale. Acest lucru poate fi dedus și din faptul că din cei 20 de învățători confesionali, nouă aveau ajutor de stat pentru întregirea salariului. Pentru încă doi se ceruse același lucru, în anul 1904, iar ceilalți nu depășeau minimul legal, prescris de legea din 1893, plătit din contribuția credincioșilor greco-catolici din protopopiat. Suma totală a salariilor învățătorilor confesionali greco-catolici din protopopiat se ridica la 14507 coroane, din care de la confesiune 11898 coroane, iar ajutor de stat 2609 coroane.²⁴ Media salariului pe învățător era de 725 coroane, în timp ce legea XXVI / 1893 prescria un salariu de 600 coroane anual, cu sporuri cincinale pentru vechime, în sumă de 100 coroane.

Au păstorit credincioșii greco-catolici, până la Marea Unire, următorii protopopi: Alexandru Silași (1867-1901), Gherasim Domide (1901-1909), George Stanciu (1909-1915) și Dionisiu Vaida (1915-1924).

Vicariatul Rodnei a fost constituit în anul 1786, cu reședința la Năsăud. Credincioși greco-catolici din vicariat se găseau în satele foste militarizate, în care confesiunea era cea unită, în total 38. Oameni ai bisericii, dar în același timp și în serviciul neamului, vicarii Rodnei, Ioan Marian și Macedon Pop, au rămas în conștiința posterității, primul sub figura învățătorului prin excelență, cel de-al doilea ca luptătorul de la 1848, și apărătorul intereselor foștilor grăniceri, mai apoi. Slujitorii altarului din Năsăud, deveniți vicari, au păstorit aceste suflete pentru care Roma avea o dublă semnificație: aceea de origine etnică și lumină spirituală. Vicarii Rodnei în perioada dualismului au fost:

- Grigore Moisil (1814-1891). Născut la 10 ianuarie 1814 în localitatea Șanț, cu studii teologice la Blaj. Preot la Tiha Bârgăului, din anul 1859 devine preot în Năsăud și vicar al Rodnei. A fost președinte al fondurilor școlare grănicerești și cel dintâi director al liceului din Năsăud, în perioada 1863-1868. S-a

²¹ ANBN, fond Protopopiatul greco-catolic Bistrița, dosar 182, passim.

²² *Ibidem*, dosar 99/1897, f.1-3. Un scurt istoric al catedralei poate fi cel din documentul pe care, în parte, îl reproducem. În anul 1897 protopopul Alexandru Silași trimisese o copie, în limba latină, a unui document, probabil descoperit după cumpărarea bisericii, preotului din Ruștior pentru a fi tradus. Ioan Bârsan, preotul din Ruștior, se va conforma, specificând că era mai bine dacă i s-ar fi trimis documentul original, pe care l-ar fi restituit în bune condițiuni. Iată traducerea: *Conventul din Bistrița dedicat în onoarea sf. Ioan Nepomuc. Sinodul Pasmanian scrie că în anul 1336 episcopul din Transilvania a dat Mănăstirea Bistriței din Transilvania pe seama Minorităților, însă din cauza vitregiei timpurilor trecuți abia în anul 1724, în ziua schimbării la față a D-lui nostru Iisus Christos, prin zelul și conlucrarea Excelentissimului Domn general L. B. Filipp de Langlett, întâia dată a fost introdusă în numita cetate a Bistriței sf. religione a Minorităților din Conventul sf. Francisc, asigurându-se din partea magistratului cetățenesc pe seama numelui ordin mănăstirea cea veche ruinată cu biserica sa părăsită și asemenea ruinată, care din liberalitatea numelui domn general, a fost restaurată odată cu Conventul și îndată a început a fi biserică militară și votivă...*

²³ *Ibidem*, dosar 182 passim.

²⁴ *Ibidem*.

retras după tragedia de la Feldru, din 16 noiembrie 1890, când la instalarea preotului Onisim Rotariu au murit împușcați șapte oameni²⁵.

- Ioan Pop (1859-1902). S-a născut în Poiana Ilvei la 15 septembrie 1859, a urmat liceul la Năsăud, apoi studii teologice și filosofice la Viena, doctor în teologie din anul 1886; asesor consistorial, apoi preot în Năsăud și vicar foraneu din decembrie 1891. „A lucrat intensiv pentru edificarea de noi biserici asigurând pentru acest scop din venitul pădurilor grănicerești suma însemnată de 306000 coroane, din care s-au ridicat biserici în parohiile: Găureni, Telciu, Salva, Rebrișoara, Nepos, Rebra, Poiana Ilvei și Lușca”. „La inițiativa lui s-au ridicat școli confesionale în Năsăud, Parva, Maieru și Mureșenii Bârgăului”²⁶.
- Ciril Deac (1848-1909). A văzut lumina zilei în comuna Rușii Munți, studii la Blaj, preot la Șieuț, apoi protopop al Budacului. A fost și un luptător pe plan național, deosebit de combativ în ședințele congregației comitatense. În ședința din 11 octombrie 1894 a comitetului municipal s-a opus impozitului extraordinar de 0,5% pentru pregătirea sărbătorilor *Milleniului*. Din anul 1902 a fost preot în Năsăud și vicar al Rodnei până la sfârșitul vieții, la 6 octombrie 1909. Prin testament a destinat suma de 27804 coroane și toate acțiunile de la diferite bănci, fundației *Ciril Deac, vicar foraneu în Năsăud și soția Rafila n. Popescu*, administrată de consistoriul eparhiei Gherla. Scopul fundației era ajutorarea prin burse a orfanilor de preoți din vicariat²⁷.
- Alexandru Haliță (1862-1934). Născut la Sângeorz-Băi, studii teologice la Gherla și filologice la univ. din Cluj. Din anul 1911 este preot în Năsăud și vicar al Rodnei, până la 22 noiembrie 1920, când revine la catedra liceului din Năsăud²⁸.

Năsăudul fiind și o citadelă a învățământului, pe lângă reședință vicarială, ierahii erau și inspectori școlari. De asemenea patronau toate fondurile școlare: de stipendii, școlar central și fondurile școlare confesionale. Din sume adunate în fondul școlar central, în anul 1888, se construise noul gimnaziu din Năsăud. Un rol important l-a avut Ion Ciocan, viitor deputat dietal, atunci președinte al fondurilor școlare, în timpul administrării extraordinare a acestora sub mandatul comitelui Deszö Bánffy.

Comunitățile greco-catolice din vicariat aveau o anumită rigoare moștenită din perioada existenței „Regimentului II grăniceresc” (nr. 17 în nomenclatorul habsburgic) și o dexteritate în a administra capitaluri comune. O sumă de preoți participă la înființarea unor instituții de credit, fiind membri în comitetele directoare și acționari semnificativi. Pilda talantului biblic a fost interpretată prea deseori *ad litteram*, dar nu numai în parohiile greco-catolice din vicariat. Implicarea preoților și bisericii în acțiuni de creditare era un fapt general, la sfârșitul secolului al XIX-lea. Ea se făcea și prin intermediul fondurilor școlare confesionale, care în fapt aparțineau fiecărei localități, chiar dacă erau administrate la Năsăud.

Administrarea bunurilor bisericești trebuia să respecte „Statutele diecezane”, adoptate în anul 1867, și ratificate prin scrisoarea Ministerului de culte și învățământ nr. 9725 din 8 iunie. Comisia administratoare, formată din preot și curator, era obligată a se îngriji „ca nici o sumă de bani să nu se lase fără fructificare”. Toți banii disponibili și proprietățile bisericii „cât de curând să se deie spre fructificare”. Sumele rămase după achitarea cheltuielilor trebuiau depuse în bănci sau împrumutate unor enoriași. Celelalte realități aparținând bisericii trebuiau arendate, în condiții de siguranță. Preoții și curatorii nu puteau să ia bani parohiali cu împrumut, nici să arendeze bunuri imobile etc.²⁹

Starea materială a unor parohii greco-catolice din vicariat, în anul 1883, poate fi urmărită mai jos.

²⁵ Gavril Bichigean, *Slujitorii altarului bisericii din Năsăud*, în „Săptămâna”, IX, nr. 291 din 22 martie 1936.

²⁶ *Idem*.

²⁷ *Idem*, nr. 293 din 12 aprilie 1936; ANBN, fond Prefectura județului Năsăud, registrul 18, f. 158-159.

²⁸ Gavril Bichigean, *Slujitorii altarului bisericii din Năsăud*, în „Săptămâna”, IX, nr. 293 din 12 aprilie 1936.

²⁹ ANBN, fond Vicariatul Rodnei, pachet XXIX, dosar 226/1867, f. 135.

LOCALITATEA	BISERICA (material)	Izvoarele veniturilor	Venit bisericesc pe an în florini	Pământuri preotești în iugăre
PARVA	lemn	arenda + taxă	40 fl.	80 iug.
MITITEI	lemn	licitație pământ	120 fl.	30 iug.
SF. IOSIF	lemn	arenda	250 fl.	15 iug.
RODNA NOUĂ	piatră	taxa + grădină	35 fl.	48 iug.
LUȘCA	lemn	capital 140 fl.	14 fl. + 10 dob.	12 iug.
MITITEI	lemn	arenda + dobânda capital	190 fl.	30 iug.
ILVA MARE	lemn	arenda etc.	600 fl.	70 iug.
FELDRU	piatră	arenda + taxe	100 fl.	50 iug.
SUPLAI	lemn	arenda + dob. după capital	40 fl.	15 iug.
POIENI	lemn	arenda + dob. capital	40 fl.	17 iug.
RODNA VECHE	piatră	pomi		Sunt
SÂNGEORGIU	solid	arenda + canoane pentru viciul necurăteniei	200-300 fl.	23 iug.
NEPOS	lemn	pământ	40 fl.	34 iug.
ZAGRA	lemn	pământ și capital	40-50 fl.	20 iug.
ILVA MICĂ	piatră	chiria pe fâgădău + taxe	18 fl.	48 iug.
MAIERU	solid 2 biserici	colete, oferte, + dob. după capitalul de 7000 fl.	500 fl.	18 arător, 52 fânaș, 20 pășune
ROMULI	lemn	arenda + dobânda capital	36,6 fl.	72 iug.
RUNCU	lemn	arenda + bani de duminica	35,86 fl.	35 iug.
REBRA MARE	lemn	arenda + dob. după capital	256 fl.	21 iug. + pășuni
BORGO-MUREȘENI	lemn	pământ		Neîntăbulat
BICHIGIU	lemn	arenda + dob. după 906 fl.	72 fl.	
BORGO-BISTRIȚA	piatră	arenda + dob. după capital		85 iug.
SALVA	lemn	dobânda după 5000 fl.	400 fl.	Sunt

Izvoarele veniturilor erau în linii mari cele raportate de fiecare parohie, și pe care le-am trecut în coloana corespunzătoare. Pe unele dintre acestea nu le-am putut cuprinde în tabelul de mai sus, datorită spațiului. Se detașează la capitolul venituri, cele provenite din arenda unor terenuri și dobânda după capitalul împrumutat enoriașilor. Evident, acestea difereau de la o parohie la alta. Este de remarcat încă o dată acest proces de creditare la nivel local, în care era implicată biserica, înainte și după constituirea unor bănci populare românești. Pe formularele tipizate, pe care s-au făcut raportările, existau și alte capitole referitoare la: aplecarea poporului spre religie, starea bisericii, școala confesională etc. Completările făcute de preoți, însă, nu erau întotdeauna cele mai exacte. De exemplu, este greu de crezut că o parohie precum Ilva Mică avea un venit anual de 18 florini, în comparație cu Ilva Mare care raporta 600 florini, fără a socoti reliefurile mult mai dificil al ultimei parohii. Școala din Zagra avea conform preotului Zinveliu, director al școlii, „cam 40” de elevi. Alte documente au spații necompletate, sau cu răspunsuri imprecise. Avem serioase rezerve asupra sumelor raportate ca venituri, cel puțin la câteva dintre parohii, iar mai jos exemplificăm cu situația consemnată în „Rațiuni despre statul activ și pasiv...”, la acele parohii în care s-au păstrat asemenea documente.

Parohia Mureșenii Bărgăului avea în anul financiar 1882 un capital împrumutat locuitorilor de 758 florini. Fuseseră împrumutate 25 de persoane, cu varii sume. Dobândă anuală era de 6%. Alte venituri se obțineau din arendarea locurilor bisericești. Sume mai mici proveneau din banii pe talger adunați duminica și în sărbători, donații etc. Veniturile anului 1882 fuseseră în sumă totală de 376,44 florini, din care restanța din anii trecuți era de 108,57 fl., iar veniturile curente de 267,87 fl. Din acestea se percepuse, la 31 decembrie 1882, suma de 181,48 fl.³¹

³⁰ ANBN, fond Vicariatul Rodnei, pachet LXXV, dosar 508, passim.

³¹ *Ibidem*, pachet LXVIII, dosar 475, f. 1-6.

La Leșu, în același an, apăreau împrumutați 73 de locuitori cu suma de 970,31 florini. Scăzându-se cheltuielile rămăneau pentru anul 1883 în casa bisericească 1449,16 florini³².

În localitatea Mititei sunt consemnați în documentele de venituri și cheltuieli ale parohiei 74 locuitori împrumutați, cu suma totală de 2210 florini. Unii dintre ei erau restanțieri de la 1863-1864, iar întrucât obligațiunea nu fusese întăbulată, nu puteau fi executați. Veniturile anului 1882 erau de 1332,56 florini, adăugându-se restanța de 963,32 florini (din perioada 1864-1881) se ajungea la o sumă de 2295,88 florini. Din aceasta s-au perceput 1322,69 florini. Cheltuielile fuseseră în sumă de 523,51 florini. Parte din acești bani, 200 florini, fuseseră alocați pentru repararea bisericii, 36 florini reprezentau impozite comitatense: pentru Casa comitatului, cazarmă, școală. De asemenea, fusese plătit impozitul pentru pământul bisericesc etc. Rămăneau în casa bisericească 799,18 florini. Restanța de recuperat în anul 1883 era de 973,19 florini. Astfel, suma de 190 florini raportată ca venit pentru anul 1883 (vezi tabelul), nu poate fi credibilă. Venitul anului 1882 fusese de 1332,56 florini, iar o scădere atât de dramatică, în condițiuni normale, nu era posibilă³³. Probabil sumele approximate, identificate de preoți ca venituri, și trecute în tabel la acest capitol, reprezentau, în unele cazuri, suma aflată în casă la sfârșitul anului.

Tabel. Starea unor parohii greco-catolice din vicariat în anul 1890³⁴

PAROHIA	Avere bisericească nemișcătoare, în iugăre	Avere parohială nemișcătoare, în iugăre (porțiunea canonică)	Venit parohial din stole și lecticalu, în florini.* (revenea preotului)
PARVA	32 iug.	84 iug.	94 fl.
MĂGURA	nu are	29 iug.	143 fl.
MOCOD	2 iug.	20 iug.	100 fl.
NĂSĂUD	16 iug.	32 iug.	150-200 fl.
ZAGRA	28 iug.	16 iug.	200 fl.
POIENI	2 iug.	26 iug.	nu exista
TIHA BÂRGĂULUI	3 iug.	42 iug.	necompletat
RODNA NOUĂ	1526 orgie	50 iug.	200 fl.
SÂNGEORZ BĂI	25 iug.	25 iug.	400 fl.
ROMULI	6 iug.	65 iug.	100 fl.
RUNC	3 iug.	29 iug.	80-100 fl.
SUPLAI	11 iug.	7 iug.	-
BISTRITĂ BÂRG.	36 iug.	40 iug.	60 fl.
ILVA MARE	24 iug.	72 iug.	400 fl.
ILVA MICĂ	-	73 iug.	125 fl.
MITITEI	17 iug.	25 iug.	100 fl.
BICHIGIU	3 iug.	53 iug.	50 fl.
REBRIȘOARA	30 iug.	15 iug.	ilizibil

Situația financiară, respectiv bilanțul activ și pasiv al unor parohii greco-catolice din vicariatul Rodnei, în anul 1908, poate fi urmărită mai jos. Moneda este coroana, introdusă la 1 ianuarie 1900. O coroană = 0,5 florini.

³² *Ibidem*, f. 11.

³³ *Ibidem*, f. 17-29.

³⁴ *Ibidem*, pachet C, dosar 641, *passim*.

* Venituri din serviciu religios și din eliberarea unor documente de stare civilă.

Tabel. Bilanțul unor parohii greco-catolice, în anul 1908, în coroane³⁵

PAROHIA	Capital bănesc	STATUL ACTIV	Restanță an trecut	Competința an curent	Suma laolaltă	Percepțiunea	Restanță	Restul casei
Romuli	441,84		1898,52	43422,52	43980,18	43411,83	558,35	12377,3
Tiha Bârgăului	6223,26		180,18	1375,06	1555,24	1386,76	168,48	4,28
Feldru	4793,44		475,75	1554,08	2029,83	1675,73	354,04	384,81
Ilva Mare	10784,73		146,11	24443,75	24589,86	24360,92	228,94	432,57
Telciu	455,85		24421,48	18917,4	43338,88	24907,82	18431,06	831,95
Năsăud	10777,76		---	1719,37	1719,37	1719,37	-----	
Rebra Mare	1917,3		552,44	813,16	1365,6	829,34	536,6	199,03
Bistrița Bârg.				907,9	907,9	907,9		14
Mititei	58,5		499,4	381,15	880,55	331,37	549,18	120,79
Ilva Mică	708,79		577,2	1793,07	2081,67	1506,75	574,92	60,89
Lușca	----		74,76	368,54	443,3	415,32	27,98	100,27
Maieru	12179,62		3334,16	2566,88	5901,04	2189,63	3586,18	525,62
Mureșenii Bârgăului	7907,54		1386,62	3453,9	4840,52	3860,64	979,88	873,85
Nepos	1626,38		3613,91	1928,83	5542,74	3596,84	1945,9	869,09
Parva	508,6		833,2	246,88	1080,8	301,68	778,4	24,99
Poiana Ilvei	1945,66		-----	426,97	426,97	426,97	-----	14,24
Mocod	6700,04		347,61	2172,27	2519,88	1371,65	1149,73	62,53
Salva	3571,24		357,16	937,78	1294,94	964,58	33,36	280,08
Rodna Nouă	7830,06		922,86	7412	8335,45	7721,45	614	
Zagra	38518,11		-----	3049,46	3049,46	3049,46	-----	87,85

Eventualele neconcordanțe sesizate în tabel (vezi Romuli) nu ne aparțin. Datele au fost preluate așa cum apar trecute în *Rațiuni despre statul activ și pasiv al parohiei...* Veniturile consemnate în *statul activ* provin din următoarele surse: capitalurile împrumutate unor cetățeni, de obicei cu dobândă de 8%, dobânzile plătite de instituții financiare (Mercur, Aurora, Albina etc) pentru capitalul depus, arenze restante și curente ale locurilor bisericești (pământuri, mori, vii, grădini etc.), missă fundațională (bani pentru o slujbă de pomenire a unor decedați, lăsați prin testament sau donație, într-o zi din an aleasă de aceștia sau de urmașii lor, de obicei o sărbătoare). Tot la acest capitol sunt consemnate repartițiile pe popor, ajutorul de la comuna politică în bani sau produse, precum și veniturile obișnuite: taxa pe groapă, colete cu tainul, amenzi pentru stricăciunile produse locurilor bisericești, bani obținuți din vânzarea lumânărilor, pentru tragerea clopotelor după morți etc.

Cheltuielile evidențiate în *statul pasiv* nu apar în tabelul de mai sus. Ele erau cele obișnuite: întreținerea, repararea sau chiar construirea bisericilor și caselor parohiale, restituirea unor capitaluri la bănci sau plata dobânzilor. Alte cheltuieli constau în plata dării pentru pământul bisericesc, alimentarea unor fonduri comitatense - cum ar fi cel al spitalului, asigurarea bisericii, abonamente, tipărituri, expertizare tehnică etc. Apoi, diferite sume erau alocate vicariatului și episcopiei pentru: cancelarie, preparandie, circulare etc. Tot la acest capitol apar sumele de bani din anul 1908 depuse la bănci sau împrumutate unor cetățeni, care în acel an nu produceau efecte.

Evident că nu toate veniturile inventariate (*competința*) erau și adunate (*percepțiunea*). Din acestea din urmă scăzându-se totalul statului pasiv (*erogațiunea*) rezultă restul casei (*remanența casei*). Această ultimă valoare este un indicator relativ privind prosperitatea parohiei. De exemplu, parohia Zagra avea în casă la 31 decembrie 1908 o sumă mică: 87,85 coroane. Dar suma totală a fondurilor bisericii la acea dată era de 40983,01 coroane, din care 13296,61 coroane depuse la banca Aurora; la Mercur pe diferite librete: 13403,68 coroane, 5446,17 coroane și 488,2 coroane, cu dobândă 5%; la Banca populară din Zagra spre fructificare cu 6% dobândă 6314,7 coroane; iar în comună la privați cu dobândă de 8% și întăbulare alte 1945,8 coroane. Aceste sume notabile deținute de parohie au fost certificate prin semnătura vicarului Ciril Deac, la data de mai sus³⁶.

³⁵ *Ibidem*, pachet CLXVI, dosar 1011, passim.

³⁶ *Ibidem*, f. 86.

Parohia Romuli, cu un capital mic, s-ar părea, dincolo de inadvertențele care pot fi observate, că avea venituri mari. În realitate majoritatea acelor sume provin din ajutorul votat de comuna politică pentru construirea bisericii și din împrumuturi bancare cu același scop. De aceea și suma mare rămasă în casă. Pentru a aprecia gradul de prosperitate trebuie urmăriți doi indicatori: capitalul bănesc și percepțiunea din anul curent. Coroborați ei pot forma o imagine asupra veniturilor și prosperității unei parohii. De asemenea, nu se poate generaliza, fiecare parohie având și probleme specifice. Restanțele trecute în dreptul parohiei Telciu provin din suma considerabilă alocată în anii anteriori pentru construirea bisericii, adevărată catedrală.

Comunitățile greco-catolice din sudul actualului județ, atunci cuprinse în cercul administrativ Urmeniș, comitatul Cluj, erau subordonate Arhiepiscopiei de Alba Iulia și Făgăraș. Parohiile de acolo formau **Protopopiatul Cătina** care avea centrul la Urmeniș. O parte importantă din veniturile acestora erau obținute din pământurile bisericesti. De exemplu, o parohie mai degrabă de nivel mediu atunci, considerată de preotul numit în anul 1918 săracă, Silivașu de Câmpie, avea în anul 1897 următoarele suprafețe de teren: 86 de iugăre pământ arabil - porțiunea canonică folosită de preot, locul de cosit 21 iugăre, grădina preotului de 1,4 iugăre, pământul arător al școlii 20 iugăre, porțiunea canonică cantorală 13 iugăre, cimitirul și alte locuri însumate la șase iugăre etc. Venituri erau obținute și din creditările, în bani sau cereale, la care apelau diverși enoriași. În acel an fuseseră împrumutate cu porumb sau grâu 63 de persoane, în fapt familii, cu 562 metrete. Pentru acestea numai dobânda de 25%, trecută în inventar, se ridica la 187 metrete. (Dobânda adevărată era de 33% s.n.). Familiile respective mai avea dobânzi restante mai vechi, de 126 metrete*. Cu bani se ajutaseră 13 persoane, care au împrumutat 129.9 florini, cu dobândă de 10%. Capitalul restant la sfârșitul anului 1897 era de 98,38 florini, iar dobânzile restante de 33 florini. Venitul în bani al parohiei în anul anterior, 1896, fusese de 557,4 florini. Cheltuielile pentru același an se ridicaseră la 407 florini, din care 250 florini salariul învățătorului, rest de casa 150 florini³⁷.

Situația veniturilor și a cheltuielilor trebuia să fie asemănătoare și în celelalte parohii de pe „Câmpie”: Urmeniș, Budești, Miceștii de Câmpie, Țagu etc. În parohia Miceștii de Câmpie s-a construit biserică din cărămidă în anii 1899-1901. Tot de atunci trebuie să dateze și școala confesională, atunci un local modern de cărămidă. Acestea presupun cheltuieli ridicate, sacrificii din partea populației, dar și venituri relativ mari. Mai trebuie subliniat că școala aparținând bisericii, cu siguranță, o parte din venituri erau alocate acesteia. În anul 1918 izvoarele de venit pentru salariul învățătorului din Silivașu de Câmpie proveneau din arenda pământurilor școlii și a 6 iugăre pământuri cantorale - 400 coroane, repartitia pe popor - 700 coroane și 100 coroane din fondul mănăstirii³⁸.

Veniturile bisericilor și preoților era în cele mai multe cazuri multumitoare, mai ales dacă sunt raportate la nivelul de trai al enoriașilor. În localitățile greco-catolice din vicariatul Rodnei, care susțineau școli confesionale, retribuția preotului pentru catehizarea școlarilor era de 30 florini anual. O parte dintre preoți primeau o sumă anuală din „subsidiul împărătesc”. Acesta era în sumă de 6680 florini, pentru întreaga preoție din Transilvania. În fiecare an, în Vicariatul Rodnei, se anunța lista celor sprijiniți bănesc, din aceste fonduri alocate de către stat. Astfel, vicarul Grigore Moisil anunța în anul 1889 că șase preoți vor primi câte 30 de florini fiecare, iar doi preoți câte 26 florini. La 23 ianuarie 1892, în ședința consistorială din Gherla, era stabilită lista cu preoții din vicariat, care urmau să fie ajutați, în total 36. Ioan Pop, paroh al Năsăudului și vicar al Rodnei, urma să primească 100 florini, ceilalți preoți câte 28 sau 26 florini³⁹. Dacă ținem cont de faptul că Vicariatul Rodnei cuprindea 38 de localități greco-catolice, putem afirma că toți preoții fuseseră ajutați în acest mod.

În Protopresbiteratul Bistriței ajutorul bănesc primit de la stat prin intermediul mitropoliei fusese de 470 florini, din bugetul anului 1876. Mitropolitul Miron Romanul specifica într-o dispoziție că, de la fiecare din cei opt preoți trecuți în lista pentru ajutor de stat, s-a reținut un procent de 10% pentru fondul de dotațiune a preoției ortodoxe din arhidieceză. Suma trimisă a fost de 423 florini, trebuind a fi ridicată cu chitanță. Ajutorul de stat trimis la 2 iunie 1878, în contul bugetului pe anul 1877, este mai mic, fiind în sumă de 420 florini, din care se reținuseră 42 florini la fondul arhidiecezan. Suma primită a fost de 378 florini repartizată la

* Unitate de măsură echivalentă cu „litra”, folosită pe Câmpie. Menționarea făcută în inventar este „o metretă a 20 litre”. Mai degrabă 20 litri.

³⁷ ANBN, fond Parohia ortodoxă română Silivașu de Câmpie, f. 37-46.

³⁸ *Ibidem*, f. 11-12.

³⁹ ANBN, fond Vicariatul Rodnei, pachet XCIV, dosar 614, f. 17. *Ibidem*, pachet CIV, dosar 667, f. 24.

sapte preoți. Protopresbiterul Ioan Buzduc a primit 108 florini, ceilalți preoți câte 45 florini. De remarcat este faptul că, cu excepția protopresbiterului Buzduc, este vorba despre alți preoți decât cei din anul anterior⁴⁰.

Veniturile preoților erau mai mici în localitățile mixte confesional, în primul rând cele din zona Bistriței. Parohiile greco-catolice sau ortodoxe de acolo nu aveau fonduri bănești comparabile cu cele din zona grănicerească nici pământuri ca cele de pe „Câmpie.” Peste tot, preoții aveau însă următoarele izvoare de venit: pământurile parohiale deținute ca porțiune canonică, sumele provenite din serviciul religios dar și din eliberarea unor documente, retribuția pentru catehizarea școlarilor și eventualele ajutoare din partea statului.

După procesul memorandiștilor, din anul 1894, poziția guvernelor maghiare față de mișcarea națională s-a înăspriț. O mișcare inteligentă a prim-ministrului Bánffy a fost aceea de a detașa preoții de calitatea de lideri, cel puțin locali, pe care o dețineau în Partidul Național Român. Modalitatea găsită, în anul 1898, a fost congruarea clerului, adică întregirea salariului până la o anumită sumă, conform pregătirii școlare a fiecăruia.

O apologie a politicii guvernului Bánffy (1895-1899) întâlnim în broșura *Politica baronului Bánffy în chestia naționalităților*; autor istoricul Jancsó Benedek, care a activat și în poliția politică numită „secție a naționalităților”, condusă de Sándor Ieszenszky. Bine informat, ca unul care a stat în preajma primului ministru, el scria următoarele, cu referire la sumele atribuite de stat în anul 1899: „Astfel distribuirea acestui ajutor atârână acum de prevederea și hotărârea guvernului. Bánffy merită recunoștința, că a introdus un așa control și o astfel de procedare, care a făcut pe preoții români să înțeleagă că au trecut timpurile când în condițiile de împărțire din ajutorul de stat, n-avea absolut nici un rol sentimentul patriotic. Cumcă clerul român s-a abținut, în anii din urmă, de la agitațiile de naționalitate, aceasta se poate atribui modului cum s-au distribuit ajutoarele de stat. Suma prevăzută în buget, sub titlul de ajutor de stat, a fost însă prea neînsemnată pentru îndreptarea situației materiale a clerului inferior român. Această chestiune urmează să fie rezolvată prin regularea *congruei*. Legea despre *congruă* este deasemeni o reformă de mare importanță a politicii naționale a guvernului Bánffy. Această lege însă, indică numai cadrul de procedură. Ce succes va avea ea sub raportul politicii naționale, atârână de la faptul că întrucât guvernul va urma controlul și precauțiunea inaugurată de Bánffy în distribuirea ajutoarelor”⁴¹.

Astfel, încă în anul 1897, a luat ființă o Comisie centrală congruală catolică cu misiunea de a face propuneri, și cu privire la regularea parohiilor greco-catolice. Comisia centrală congruală și-a desemnat un organism specializat, numit comisie congruală, care într-o sedință ținută în 29 aprilie 1901 a hotărât principiile care vor sta la baza acestui proces. Acestea erau următoarele: numărul locuitorilor să fie mai mic de 800, iar preotul să nu aibă un venit de minimum 150 de florini, pe lângă locuință și grădină corespunzătoare. Trebuiau să se aibă în vedere și depărtarea parohiilor, starea comunicațiilor și relațiile interconfesionale. Pe baza acestor date, comisia congruală, se considera că va putea lua hotărâri în cunoștință de cauză. Ea va putea să decidă susținerea unor parohii care s-ar încadra în condițiile de mai sus și doar în cazuri izolate să propună sistarea altor parohii. În acest ultim caz, trebuia găsită modalitatea prin care s-ar face aceasta: afiliere, contopire etc.

Din vicariatul Rodnei, de care depindea și protopopiatul Budacului, comisia de specialitate, ținând cont de cele două condiții și în virtutea datelor deținute, în primul rând a veniturilor parohiale raportate, a nominalizat 24 de parohii. Majoritatea acestora aveau peste 800 de locuitori, fiind nominalizate și Năsăudul, Salva, Zagra și Rodna Nouă, care, cu siguranță, îndeplineau cele două condiții. Raportările unor preoți asupra veniturilor parohiale, lipsite de o concordanță minimă cu starea de fapt, și-au arătat fața perversă. Episcopul Ioan Szabo, cu circulara consistorială nr. 7194, din 3 septembrie 1901, solicita vicarului să trimită date despre cele 24 localități nominalizate, să arate numărul ortodocșilor care locuiau pe teritoriul fiecăreia, dacă au biserică și școală, să precizeze influența pe care o puteau avea asupra credincioșilor greco-catolici etc. De asemenea, să-și precizeze opinia cu privire la eventuala sistare, afiliere, contopire etc, a parohiilor menționate⁴². Nu cunoaștem răspunsul vicarial, dar îl putem bănuși. Nici nu se putea pune în discuție eventuala „regulare” a unor parohii greco-catolice, mai ales a celor nominalizate.

La 22 decembrie 1902 se anunța în vicariat că ministerul de culte și instrucțiune a acordat ajutor de stat pentru întregirea veniturilor pentru 18 preoți. Au primit câte 300 de coroane preoții din Lușca și Telciu, alții

⁴⁰ *Ibidem*, fond Protopopiatul ortodox român Bistrița, dosar 540, f. 1-3, 22-24.

⁴¹ Jancsó Benedek, *Politica baronului Bánffy în chestia naționalităților*, în „Tribuna” XVI, nr. 66 din 24 martie/5 aprilie 1899.

⁴² ANBN, fond Vicariatul Rodnei, pachet CXLIV, dosar 864, f. 16.

12 preoți primind câte 150 de coroane. Ceilalți patru au fost ajutați cu 200 sau 220 coroane. Ajutorul în bani, în anul 1906, pentru 21 de preoți din vicariat a fost de 3750 coroane. Aceștia au primit sume cuprinse între 100 și 300 de coroane. Alegerea pare să fie cât se poate de obiectivă⁴³. Implicarea autorităților administrative comitatense în evaluarea veniturilor unei parohii nu era neapărat un lucru condamnat. Studiind lista celor care primeau asemenea ajutoare nu se poate afirma că alegerea nu era corectă. Evident, este doar o părere. Nu știm ce rol juca „sentimentul patriotic” într-o atare desemnare.

Starea materială a preoților greco-catolici era mai precară în zonele și localitățile mixte confesionale și etnic. De aceea, numeroși preoți s-au pronunțat în favoarea legii acordării ajutoarelor de stat. Acest fapt arată că unii preoți aveau venituri insuficiente, sau considerate astfel. În orice caz ele erau supuse și hazardului natural, mai ales în satele care depindeau exclusiv de ocupații agricole. Perspectiva unui venit sigur și regulat era atrăgătoare. La conferința preoțească, din 19 iulie 1903, de la Lechința, o problemă importantă dezbătută a fost tocmai aceasta, a congruării clerului. Conferința a fost criticată în mediul jurnalistic românesc și primită prost în cel politic. Au participat circa 30 de preoți din protopopiatele greco-catolice: Bistrița, Budac, Buza, Beclean și Ciceu-Cristur. Se va elabora o petiție în acest sens către ministrul de culte și instrucțiune. În februarie 1904, protopopul Bistriței Gherasim Domide elaborează un memorandum către episcopul Gherlei, având susținerea vicarului Șimleului Alimpiu Barbolovici și a preoților participanți la conferință. Memorandumul se pronunță în principal pentru „instituțiunea sinodalității”, dar făcea referire și la chestiunea congruării clerului, care „încă e de atare natură care nu suferă amânarea”⁴⁴.

Credința este adânc lucrătoare! Nu numai pe plan spiritual. La cumpăna dintre secole construirea unor biserici noi din piatră sau cărămidă, dar și școli confesionale, a luat amploare în spațiul actualului județ Bistrița-Năsăud. Nu credem a greși afirmând că majoritatea bisericilor din mediu rural, în care astăzi se slujește, au fost ridicate în perioada de până la Marea Unire, în condițiile dualismului! În numeroase sate românești s-au edificat adevărate catedrale! În zona grănicerească, o parte din veniturile provenite din administrarea cumulată, de tip comunal, a pădurilor grănicerești, au fost direcționate în acest scop, cu aprobarea autorităților competente. La 5 septembrie 1899, vicarul Ioan Pop afirma că, în urma apelului făcut la conferința preoțească ținută la Năsăud, la 31 octombrie 1897, de a se asigura din veniturile pădurilor grănicerești anumite sume pentru bisericile din vicariat, fuseseră alocați 132000 florini pentru construirea de biserici noi, repararea și renovarea celor existente. Bisericile din: Tiha Bârgăului, Ilva Mare, Suplai, Feldru, Leșu și Mititei fuseseră restaurate radical. În Bistrița Bârgăului biserica nouă era terminată, iar cea din Găureni aproape gata. În perioada imediat următoare trebuia să înceapă construirea unor biserici în: Telciu, Salva, Rebrîșoara, Rebra Mare, Nepos, Șanț și Romuli⁴⁵. Biserica din localitatea Șanț a fost terminată în anul 1903, fiind o lucrare remarcabilă. De asemenea și cea din Rebrîșoara a fost terminată în anul 1903, iar la 30 octombrie 1907 a fost sfințită. Biserici noi s-au construit și în celelalte zone ale județului în localități precum: Milaș, Miceștii de Câmpie, Ruștior, Herina, Șieu Măgheruș etc. La sfințirea bisericii ortodoxe din Buduș, copie la scară mai mică a catedralei din Sibiu, a participat în noiembrie 1907 din partea mitropolitului Mețianu, Miron Cristea, atunci asesor consistorial.

Credincioșii greco-catolici din Telciu începuseră în anul 1899 construirea unei catedrale, pentru care constructorul urma să primească 140000 de coroane. În anul 1902 biserica nu era încă terminată, întreprinzătorul primise deja 80000 de coroane, când la 13 septembrie construcția s-a surpat aproape jumătate. În urma anchetei efectuate, vicarul și senatul bisericesc local apreciau că materialul de construcție a fost de slabă factură, iar constructorul trebuise să apeleze la un arhitect, pentru proiectare, fapt care nu se întâmplase⁴⁶.

Construirea catedralei din Năsăud are o istorie complexă. În anul 1849 orașul a fost incendiat de revoluționarii unguri. Atunci a fost arsă și vechea biserică. După terminarea revoluției, comandantul regimentului II grăniceresc, colonelul Carol Urban, a promis sprijin pentru reconstruirea bisericii, prin cedarea indemnizației după decorația Maria Tereza. Până în 1850 au fost alocați pentru construirea noii biserici 18000 florini, iar în anul 1852 vechea biserică a fost reparată. La intervenția vicarului Macedon Pop, împăratul Franz Iosif a decis, în anul 1857, ca veniturile târgurilor săptămânale din Năsăud să se încaseze timp de 10 ani în folosul construirii noii biserici. Mai apoi s-a format un comitet pentru edificarea catedralei prezidat de

⁴³ *Ibidem*, pachet CLXII, dosar 973, f. 3-4.

⁴⁴ *Ibidem*, fond Protopopiatul Greco-catolic Bistrița, dosar 180, f. 4-6.

⁴⁵ *Ibidem*, fond Vicariatul Rodnei, pachet CXXXVI, dosar 820/1899, f. 28-29.

⁴⁶ „Tribuna” XIX, nr. 189 din 13/26 octombrie 1902.

vicarul Grigore Moisil din care făceau parte: Grigore Mihăilașiu, Teodor Anton, Ioan Lazăr etc. Devizul de cheltuieli preliminar a fost de 29590 florini. Capitalul destinat construirii bisericii, care fusese împrumutat cetățenilor din Năsăud, se recupera cu dificultate, astfel că doar în anul 1879 în raportul prezentat senatului bisericesc se putea propune începerea construirii catedralei, cu anul următor. Piatra de temelie a fost pusă la 12 iulie 1880, în cadrul unei ceremonii oficiate de vicarul Grigore Moisil. În fundația bisericii a fost pus un document despre însemnătatea zilei, precum și șapte monezi metalice, care circulau atunci. Lucrările s-au desfășurat în perioada 1880-1884. Suma de 55676,6 florini, la care au contribuit cu 14000 florini comuna politică Năsăud, cu 5000 florini fondurile școlare, iar locuitorii prin contribuții benevole de 1200 florini, a trebuit a fi suplimentată. Solemnitatea sfințirii a avut loc la 19 octombrie 1884, în prezența episcopului Ioan Szabo și a numeroși preoți⁴⁷.

În orașul Bistrița românii greco-catolici aveau o biserică de lemn construită în anul 1786. Aceasta, după ce ani de zile arogantul magistrat săsesc folosise toate tertipurile permise de statutul autonom al orașului, pentru a se împotrivi ridicării unei biserici românești. La sfârșitul secolului al XIX-lea necesitatea unui nou lăcaș de cult devenise presantă. Astfel, la 21 decembrie 1893, la Arad s-a semnat contractul definitiv de cumpărare a catedralei catolice ce aparținuse ordinului minorit din Bistrița. Vânzarea, respectiv cumpărarea, s-a făcut cu acordul Sfântului Scaun și a episcopiei greco-catolice de Gherla. Reprezentantul ordinului minorit din Ungaria a fost Dr. Jánosy Demjén, în calitate de vânzător, în timp ce comunitatea greco-catolică din Bistrița a fost reprezentată de avocații Lica Daniel și Ciuta Demetriu, în calitate de cumpărători. În afară de biserică au fost cumpărate toate clădirile care aparținuseră mănăstirii Ordinului Minorit, în Bistrița și împrejurimi, pentru o sumă de 35000 de florini. Martori au fost Gal Iosif - deputat dietal și Oncu Nicolae - directorul băncii Victoria din Arad. Suma a fost plătită în ianuarie 1894 iar întăbularea s-a făcut cu nr. 419/1895, după ce ultimele încercări de a zădărnici proiectul au eșuat. Autoritățile locale încercaseră să împiedice întăbularea bisericii pe parohia greco-catolică. Nu au reușit decât să amâne acest lucru⁴⁸. La 10 ianuarie 1895 protopopul Alexandru Silași dispunea să se restituie din conturile bisericii suma de 35000 florini următorilor: Dănilă Lica, Gabriel Vertic și Gabriel Tripon. Aceștia achitaseră în anul anterior întreaga sumă Ordinului Minorit. În acest scop casierul era împuternicit să ridice banii parohiei depozitați la „Districtssporcasa” și „Bistrițeană”. De asemenea, și creditul angajat la prima societate bancară, în sumă necesară, pentru rezolvarea definitivă a problemei. În primăvara aceluiași an s-a încheiat și un contract pentru „deplină reînnoire și parțială reconstituire” a bisericii. Altarul a fost mutat mai înainte și reconstruit în conformitate cu ritul greco-catolic. În total, reparațiile din anul 1895 au costat parohia 1200 florini⁴⁹. Sumele împrumutate de la bănci pentru cumpărarea bisericii au fost repartizate spre recuperare pe credincioșii greco-catolici din oraș, fiind restituite în anii următori.

În comitatul Bistrița-Năsăud populația românească era majoritară. Totuși un procent important îl deținea populația de origine germană. Așezați pe fostul „pământul crăiesc” sașii aveau o situație materială mai bună, datorată în parte și unor privilegii pe care le-au deținut de-a lungul timpului. Din punct de vedere demografic cele câteva secole de endogamie au provocat o stagnare evidentă a sporului demografic. Spre sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX un alt proces va afecta populația de origine germană din comitat. Acesta se va dovedi din nefericire ireversibil. Este vorba de începutul emigrării a numeroși sași în America sau în teritorii germane.

Sfârșitul secolului XIX coincide cu marea expansiune a economiei americane. Până la 1914 SUA absorb milioane de emigranți de origine europeană. Fenomenul emigrării a cuprins și Transilvania, deși într-o proporție mai mică. El a fost considerat îngrijorător de Consistoriul evanghelic din Sibiu, care a cerut un recesământ al sașilor cu situația de la 1 ianuarie 1898 până la 15 martie 1903. Organizat pe cele 10 districte (cercuri) bisericești, printre care și Bistrița, el confirma tendința de plecare a numeroși sași, în primul rând spre America. Au emigrat în acea perioadă 8319 persoane, din totalul celor 215423 locuitori de origine germană din Transilvania. În procente cifra reprezintă 3,86%. Din districtul Sighișoara plecaseră spre SUA 1035 sași, iar din Mediaș 1349. Districtul Bistriței fusese mai puțin afectat rămânând în străinătate doar 59 de sași⁵⁰. Raportat

⁴⁷ Gavril Bichigean, *Istoria bisericii-catedrală din Năsăud*, Tipografia G. Matheiu, Bistrița, passim.

⁴⁸ Vezi copia legalizată a contractului de vânzare-cumpărare la ANBN, fond Protopopiatul greco-catolic Bistrița, dosar 84/1895, f. 8.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 16.

⁵⁰ *Sași emigrează*, în „Gazeta Transilvaniei”, LXVI, nr. 110 din 20 mai (2 iunie) 1903.

la totalitatea celor 26076 sași din spațiul actualului județ cifra era nesemnificativă, dar procesul era doar la început. El va lua proporții și în comitatul Bistrița-Năsăud până la primul război mondial, afectând și populația românească. „Tendința emigrării, care de câțiva ani încoace se manifestă în limite modeste, în acest an (1906) ia proporții îngrijorătoare și pentru circumscripția bisericească Bistrița, întrucât numărul celor emigrați (în America de preferință) întrece 400; numai un număr mic de comune au scăpat intacte de febra emigrării”⁵¹.

O analiză a presei germane din Sibiu privind situația sașilor din Transilvania, pe cercuri bisericești, a fost publicată și de „Tribuna”, în septembrie 1902. Demersul era bazat pe datele recesământului din anul 1900, publicate un an mai târziu. Localitățile foste săsești, atunci mixte, care aparțin astăzi județului Bistrița-Năsăud, erau încadrate în cercurile bisericești evanghelic-luterane Bistrița și Reghin. Tabelul pe care îl reproducem mai jos cuprinde situația populației românești și germane, numeric și procentual, în conformitate cu recesământul din anul 1900, calculată de presa germană din Sibiu, înainte de „febra emigrării”.

Tabel. Populația din localitățile foste săsești din județul Bistrița-Năsăud în anul 1900⁵²

Localitatea	Total locuitori	Sași	Români	Populația în procente	
				Sași %	Români %
Crainimăt	539	402	116	74,5	21,5
Bileag	869	347	408	39,8	46,9
Bistrița	12081	5887	3753	48,7	31
Orhei	689	539	67	78,2	9,7
Cepari	754	630	115	83,5	15,2
Budacul săsesc	449	239	188	53,2	42,3
Dipșa	693	430	158	62	39
Șieu-Mare	1754	827	612	47,1	34,8
Hodod	2119	479	189	22,6	8,9
Viișoara	680	563	93	82,7	13,6
Iaad (Livezile)	1533	958	376	62,5	24,5
Sân-Iacob	586	383	203	65,3	34,6
Arcalia	908	508	363	55,9	39,8
Chiraleș	1089	498	536	45,7	49,2
Bistricioara	868	585	151	67,3	16,9
Cușma	737	124	577	16,8	78,4
Lechința	1989	1329	444	66,8	23,3
Dumitra	1632	1393	115	85,3	7
Minarceu	394	275	112	69,7	28,4
Herina	948	404	518	42,8	54,6
Moruț	510	194	253	38	49,6
Noul săsesc inf.	872	36	736	4,1	84,4
Noul săsesc sup.	867	725	137	83,5	15,6
Petrifalău	1181	835	120	70,7	10,1
Pintic	699	475	215	67,9	30,7
Sângeorgiu N.	1120	882	218	78,7	19,4
Sicmîr	562	401	66	71,3	11,7
Jelna	590	419	51	71	8,6
Tonciu	427	131	45	30,6	10,5
Târciu	1108	816	260	73,6	24,2
Măgheruș	1081	311	701	28,7	64,7
Unirea	629	503	98	79,9	15,5
Dumitrița	1258	601	406	47,7	32,2

⁵¹ Emil Csallner, *Fapte memoriale din ținutul Nösen*, Editura Gustav Zikeli, 1941, traducere Gelu Pavel, p. 294.

⁵² „Tribuna” XLIX, nr. 165 din 8/21 septembrie 1902.

Ferihaza	535	397	134	74,2	25
Vermeș	810	545	228	67,2	28,1
Ghinda	519	358	77	68,9	14,8
Viile Tecii	1120	226	612	20,1	54,6
Poșmuș	886	368	504	41,5	56,8
Teaca	2554	1179	586	46,1	22,9

B. BISERICA SI SOCIETATEA.

În perioada de până la primul război mondial societatea europeană a cunoscut un proces accentuat de modernizare. Revoluția industrială și urbanizarea modificaseră peisajul urban dar și viața comunităților rurale. Biserica fusese afectată, aproape peste tot, de fenomenul numit secularizare. Apoi, noile doctrine politice afirmău că biserica, ca o instituție tradițională, devenise anacronică. Spiritul raționalist al Iluminismului se răspândise în toată Europa, iar descoperirile științifice, s-au pretins științifice, au deschis noi orizonturi cunoașterii umane. Se părea că teoria evoluționistă a revoluționat definitiv domeniul biologiei, în timp ce filosofia, care este chintesența reflecției raționale, proclama prin Nietzsche că: *Dumnezeu a murit*.

Catolicismul era supus contestării, în primul rând, și pentru că reprezenta cea mai importantă biserică. Epistola enciclică a papei Leon al XIII, din 29 iunie 1881, trimisă și bisericii unite, este o dovadă că biserica era conștientă de falsitatea unor concepte, care se ascundeau sub masca modernității. Papa, bun cunoscător al lumii și timpurilor trecute, identifica răul, atunci în stadiu incipient, dar care va domina secolul următor; de asemenea, și originea lui spirituală. Adresându-se lumii catolice, Sfântul Părinte afirma: de la Reformă, „din acel eres și-a luat începutul în secolul trecut filosofia care fals se numește astfel – dreptul cel numesc cel nou, domnia poporului, licența peste măsură care foarte mulți o cugetă a fi libertate. De la aceste s-a ajuns la ciurma vecină, la comunism, socialism și nihilism, cele mai negre portrete ale societății civile”⁵³.

Biserica nu putea să rămână indiferentă, și nici nu a rămas, în fața asaltului științei și noii civilizații bazate pe materialism și consum de bunuri manufacturate. Într-o circulară trimisă către toate oficiile protopresbiterale și toți învățătorii ortodocși din Transilvania, la 8 mai 1914, mitropolitul Ioan Mețianu afirma: „se aud dese plângeri – cele mai multe cu totul justificate –, că deodată cu înaintarea pe terenul intelectual, cultura umană regresează. Așadar cu toate instituțiunile vieții de astăzi cultura morală dă îndărăt”. „Civilizația modernă, care a schimbat cu totul formele exterioare ale vieții, nu e în stare să ducă cu nici un pas mai departe viața sufletească”. Sinodul arhiepiscopalian stabilise modalități precise prin care biserica să organizeze „opera de ocrotire și salvare a tinerimii și în special a tinerimii abandonată moralmente”.

Transilvania, atunci o regiune din Austro-Ungaria, mai precis din Ungaria, a fost atrasă treptat în acest proces ireversibil al modernizării. Comitatul Bistrița-Năsăud se afla, totuși, într-o zonă periferică. Calea ferată Dej-Bistrița a fost inaugurată în anul 1886, iar cea de la Luduș până la Șieu-Măgheruș în 1888. Zona năsăudeană a ieșit din anonimat, sub acest aspect, târziu; doar în anul 1906 va fi terminată linia ferată Beclean pe Șomeș-Ilva Mică. Am menționat aceste realități, mai degrabă de tip economic, pentru că ele pot forma o imagine asupra progresului material și dinamicii sociale a zonei bistrițene.

O privire asupra datelor raportate, în anul 1883, de preoții din 26 parohii greco-catolice din regiunea grănicerească evidențiază la acea dată o imobilitate în mediu rural. Fapt care poate fi dedus din tabelul de mai jos. Cei veniți sau plecați, oricum foarte puțini, puteau fi dintre cei căsătoriți în altă localitate. O deducție probată prin datele prezentate este faptul că tinerii, aproape întotdeauna, se căsătoreau în localitatea natală, uneori intervenind și grade de rudenie, pentru care se cerea dispensă de la episcopie.

Tabel sumativ pe anul 1883. Parohii greco-catolice 26.

Locuitori la începutul anului	Născuți	Morți	Veniți	Plecați	Perechi cununate	Locuitori la sfârșitul anului	În prinsoare
31425	1343	841	23	31	397	31919	35

⁵³ ANBN, fond Vicariatul Rodnei, pachet LXIV, dosar 451, f. 76.

Din cele 26 de parohii, urmau școli mai înalte decât învățământul primar confesional 66 elevi. În timp ce un tânăr din Rebrîșoara frecventa cursuri universitare, localitatea Rebrîșoara era pe un neonorant loc întâi la fapte antisociale. Din cei 35 români aflați în închisoare, 16 erau din această localitate, în timp ce preotul raporta că alți 20 localnici „de la îndatinată răutate s-au întors”⁵⁴.

Douăzeci de ani mai târziu peisajul rural dădea semne de transformare. Modernismul, în aspectele sale superficiale, îmbrăcăminte și consumul unor băuturi distilate, își făcea simțită prezența și în satele românești, în care hora duminicală continua să rămână un adevărat ritual. Pledând pentru muncă rațională și cumpătare, iată ce scria o personalitate bistrițeană, cu referire la femeile românce, dar cu exagerarea specifică profesiei de gazetar: „Rezultatul muncii de pe săptămână se vede duminica la crăsmă și la joc. Toate sunt gătite și împodobite și feștite de e greață omului. Și nu trece duminică, nu trece sărbătoare fără găteală și fără joc. Trecând prin sate și văzând atâta petrecere și joc crede omul că acesta e un popor de greluși”⁵⁵.

Satul românesc se menținea, totuși, într-un cadru tradițional. Obişnuința de a muncii de la cea mai fragedă vârstă era un lucru cât se poate de firesc. Din familiile mai sărace mulți copii sau tineri erau tocmiți ca slugi sau argați doar pentru o hrană sărăcăcioasă și un acoperiș deasupra capului. Este suficient să parcurgi listele cu copiii obligați a frecventa școala și procesele verbale ale senatelor școlare confesionale, din varii localități, pentru a observa că destui tineri erau scutiți de la frecventarea cursul repetițional, 12-15 ani, dar chiar și a cursului de fiecare zi, 6-12 ani. Motivul invocat, în numeroase cazuri, este faptul că erau „sevitori”. De exemplu, în anul 1884, în localitatea Chintelnic comitetul parohial decidea scutirea de la frecventarea cursurilor școlii confesionale a 24 copii și tineri, din cei 111 de vârstă școlară. De la cursul repetițional opt tineri, toți cu motivarea că erau sevitori, dar și cinci de la cursul elementar, din aceeași cauză, și care nu împliniseră 12 ani⁵⁶. Legea XIII/1876 – despre regularea rațiunilor dintre servitori și stăpâni, la art. 29, îl obliga pe stăpân să se îngrijească „ca pruncii și junii de școală intrați în serviciul său să cerceteze regulat școala”, în conformitate cu legea învățământului din 1868, și să poată participa la Sfânta Liturghie⁵⁷. Mai este de menționat că legea XVII / 1884 interzicea patronilor să angajeze ucenici sub 12 ani, de asemenea, folosirea copiilor, sub această vârstă, pe post de păstori. Cadrul legal existent nu putea însă să rezolve problema sărăciei, care era cauza principală a nefrecventării regulate a școlilor, după cum se poate vedea mai jos.

În localitatea Prundu Bârgăului consemnarea comitetului parohial din 3 decembrie 1884 „despre copiii și copilele de la 6-15 ani eliberați din cauza morbului și a debilității trupesti, apoi din cauza mizeriei pentru anul 1884/1885” are următoarele explicații privind situația acestora: 16 - „miser”, 9 - „cerșeșce”, 9 - „servitor”. Pe considerente medicale fuseseră eliberați 14 copii, din care patru muți; ceilalți erau debili, ologi etc.⁵⁸. Într-o altă localitate, Ilva Mare, tabelul cu tinerii obligați în anul școlar 1882/1883 să urmeze școala greco-catolică din localitate, „însă total miseri”, cuprindea 52 de persoane, care nu frecventaseră deloc cursurile. Despre opt dintre copii se afirma că erau țigani⁵⁹. Absența unui nivel de trai cât de cât mulțumitor, evident raportat la standardele de atunci, era o realitate dureroasă a satului românesc, mai ales a celui de munte. La aceasta se adaugă ravagiile epidemiilor de vărsat, difterie, tuberculoză etc. Mortalitatea infantilă a rămas, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, foarte ridicată, cu tendințe de creștere spre sfârșitul secolului. Mai jos am prezentat situația mortalității din parohia Miceștii de Câmpie în 5 perioade regulate care totalizează 15 ani.

⁵⁴ *Ibidem*, pachet LXXX, dosar 508, passim.

⁵⁵ Dionisiu Loginu, *Questiones perpetuae*, în „Revista Bistriței”, I, nr. 19 din 23 mai 1903.

⁵⁶ ANBN, fond Protopopiatul ortodox român Bistrița, dosar 616/1884, f. 49-50.

⁵⁷ *Collecțiunea legilor țării din anul 1876*, Ediție oficială, Budapesta, 1877, p. 100.

⁵⁸ ANBN, fond Protopopiatul ortodox român Bistrița, dosar 616/1884, f. 12-16

⁵⁹ *Ibidem*, fond Vicariatul Rodnei, pachet LXX, dosar nr. 483/1882, f. 39.

Tabel: Protocolul deceselor din parohia Miceștii de Câmpie

Nr. Crt.	Perioadă / vârstă deces (ani, luni, săptămâni sau zile)				
	1856-1858	1866-1868	1876-1878	1886-1888	1896-1898
	Ani luni, săpt. zile	Ani luni, săpt. zile	Ani luni, săpt. zile	Ani luni, săpt. zile	Ani luni, săpt. zile
1	1 an	vârstă necun.	65 ani	78 ani	75 ani
2	2 ani	5 ani	40 ani	- 3 zile	74 ani
3	- 4 săpt.	v. necunoscută	36	58	65
4	- 3 săpt.	v. nec.	30	- 1 lună	7
5	40 ani	- 7 luni	35	65	10
6	15	v. nec.	1	1	1
7	7	- 10 luni	70	65	- 6 luni
8	43	2 ani	29	45	- 5 zile
9	60	20	1	19	8
10	61	v. nec	2	- 7 zile	- 2 zile
11	- 3 zile	44	- 2 luni	1	- 2 zile
12	- 9 zile	- 11 zile	2	- 3 zile	- 11 zile
13	34	v. nec.	11	90	1
14	23	- 1 lună	60	- 8 zile	27
15	- 6 luni	- 1 zi	32	52	- 21 zile
16	- 4 luni	2	20	56	2
17	- 10 zile	11	25	2	2
18	13	v. nec.	3	- 2 luni	1
19	2	1	- 19 zile	4	3
20	7	- 3 zile	76	4	1
21	12	- 2 luni	9	4	- 10 zile
22	7	- 2 luni	2	3	4
23	8	- 1 zi	2	65	16
24	- 7 zile	1	29	45	2
25	3	29	34	68	- 11 luni
26	3	2	59	- 2 luni	- 1 lună
27	3	66	2	- 3 zile	75
28	- 1 lună	61	58	60	- 6 luni
29	- 3 luni	- 4 luni	60	60	78
30	9	11	61	15	7
31	10	41	2	1	4
32	2	- 1 zi	1	- 9 luni	- 6 luni
33	16	37	40	- 6 luni	3
34	16	- 1 lună	27	- 6 luni	8
35	7	67	60	56	6
36	7	3	55	36	1
37	7	45	57	22	- 6 luni
38	29	- 4 zile	70	2	31
39	8	62	51	- 2 zile	3
40	- 1 lună	3	75	5	2
41	2	- 4 zile	3	1	7
42	5	2	60	- 10 luni	2
43	3	30	2	2	- 11 luni
44	2	2	50	2	3
45	- 6 zile	4	42	2	- 16 zile
46	3	2	- 14 zile	2	47

47	7	2	70	- 13 zile	8
48	6	2	1	- 3 luni	2
49	48	3	1	1	12
50	10	1	14	34	10
51	58	7	33	- 3 luni	7
52	25	5	58	2	8
53	73	1	59	1	2
54	75	80	2	29	14
55	-----	10	- 12 zile	- 19 zile	5
56		2	- 10 zile	- 6 zile	60
57		2	2	60	- 17 zile
58		50	- 5 zile	- 2 luni	65
59		3	5	65	58
60		8	1	2	- 7 zile
61		35	2	65	4
62		- 1 zi	70	1	66
63		3	2	6	7
64		3	27	- 7 luni	5
65		9	2	1	43
66		5	36	70	- 6 zile
67		67	4	60	1
68		40	4	- 10 luni	38
69		43	6	33	56
70		5	2	- 18 zile	60
71		9	-----	68	născ. mort
72		2		- 4 zile	80
73		47		6	63
74		3		45	- 13 zile
75		45		72	- 10 zile
76		16		- 7 zile	1
77		- 1 zi		50	70
78		- 1 zi		74	- 10 zile
79		6		- 3 zile	- 11 zile
80		- 3 luni		1	2
81		24		42	65
82		98		5	30
83		- 12 zile		- 6 luni	60
84		- 5 zile		-----	-----
85		14			
86		2			
87		14			
88		42			
89		- 15 zile			
90		2			
91		30			
92		58			
93		- 2 luni			
94		2			
95		32			
96		48			

Media	14,51 ani	18,88 ani	25,38 ani	21,19 ani	17,92 ani

O adevărată tragedie pentru parohia Miceștii de Câmpie era mortalitatea infantilă. Din cele 84 decese consemnate în anii 1896-1898, nu mai puțin de 56 s-au înregistrat la copiii sub 10 ani, în procente reprezentând 66%. Cauzele identificate de preotul Rusu Petre pentru 45 asemenea decese sunt următoarele: 13 debilitate (majoritatea la naștere), 10 grumăzare, 7 difteritis, 6 zapor, 4 tuse, 3 aprindere de plămâni, 2 aprindere de mațe. Epidemia difterică a lovit parohia în primăvara anului 1897, toate decesele cu această cauză fiind în lunile februarie-aprilie. Starea debilă a nou-născuților nu putea fi decât urmarea unei alimentații insuficiente a mamelor în perioada prenatală și a muncilor grele până la naștere. Noțiunile de concediu pre și post-natal vor fi pentru mult timp necunoscute. Se poate ca în alte localități din județ realitatea să fi fost mai bună, dar credem că nu putea fi radical diferită⁶⁰.

Un aspect care particularizează bisericile românești din Transilvania este faptul că susțineau școli primare. Legea învățământului din anul 1868, dar și legea naționalităților, garanta dreptul confesiunilor recunoscute de stat, de a organiza și susține asemenea instituții pentru învățământul numit popular. Aproape în fiecare parohie greco-catolică sau ortodoxă din comitatul Bistrița-Năsăud existau școli primare confesionale. Ele erau conduse de un senat școlar (comitetul parohial în cele ortodoxe), din care făceau parte cel puțin cinci personalități locale, alese, director fiind preotul. Calitatea patronală era deținută de episcopii sau arhiepiscopii. Școlile confesionale ortodoxe se subordonau Consistoriului arhiepiscopial din Sibiu, care funcționa ca senat școlar, iar cele greco-catolice din comitat față de Consistoriul diecezan Gherla. Școlile greco-catolice de pe „Câmpie” erau tutelate de Consistoriul arhiepiscopial din Blaj. Inspecția putea fi făcută de preot, în calitatea lui de director, de protopop ca inspector diecezan, și de alte personalități abilitate. În Vicariatul Rodnei, care avea reședința la Năsăud, fusese organizat un inspectorat școlar confesional; referent școlar a fost o lungă perioadă de timp ilustrul pedagog Vasile Petri. Din anul 1876, legea abilita Inspectorul regesc comitatens să inspecteze toate școlile, indiferent de caracterul lor. Situația constatată era prezentată comisiei administrative comitatense, care o putea supune dezbaterii în comisia municipală a comitatului, sau înainta ministrului de culte și instrucțiune, ori direct consistoriului școlar corespunzător.

Enoriași din parohie aveau obligația de a susține material școala confesională și a asigura salariul învățătorului. Nu exista o regulă general-obligatorie, dar, de obicei, se repartiza pe credincioși un impozit de 5%, raportat la contribuția directă. În zonele cu pământ mai productiv, parte din salariul învățătorului era livrat în produse, cu regularitate, porumb. Școlile din regiunea fostului regiment grăniceresc aveau fonduri școlare, încă din anii 1836-1838. Acestea fuseseră aprovizionate din arendarea pe trei luni a dreptului de cârciumărit, până la desființarea acestuia. Administrarea fondurilor se făcea la Năsăud de un consiliu supravegheat pe linie confesională. În anul 1885, comitele suprem de Bistrița-Năsăud, Desző Bánffy, viitor prim-ministru, atunci în calitate de comisar guvernamental în problema fondurilor școlare grănicerești, a dispus separarea fondurilor școlare confesionale în funcție de confesiune: ortodoxă sau greco-catolică. Fondurile școlare confesionale pentru cele cinci sate ortodoxe din Valea Bârgăului, restituite la 31 decembrie 1885 și administrate la Prundu Bârgăului, se ridicau la suma de 26769,78 florini. Bistrița-Bârgăului sat confesional mixt, dar totuși preponderent ortodox, avea un fond școlar de 7255 florini, pentru care urma să se elaboreze un protocol special⁶¹. Decizia comitei suprem nu poate fi condamnată, pentru că îndeplinea un deziderat al satelor bârgăuane. În anul 1878 comitetele parohiale din localitățile ortodoxe de pe Valea Bârgăului au adoptat rezoluții în acest sens. La 15 decembrie 1878 chiar protopresbiterul Ioan Buzdug se pronunța pentru aducerea fondurilor școlare ortodoxe din Năsăud la Prundu Bârgăului⁶².

Fondurile școlare confesionale greco-catolice din vicariatul Rodnei au continuat să fie administrate la Năsăud de un consiliu de 8 membri, sub supravegherea vicarului. Din acestea se asigura plata în rate anticipative a învățătorilor, se cumpărau cărți, rechizite, achitându-se toate cheltuielile școlilor. Sursele de alimentare au rămas aceleași, respectiv un sfert din veniturile după regalii. La 1888 pătrimea din arendarea dreptului de crâșmărit pentru cele 38 de comunități greco-catolice se ridica la 1500,77 florini. Suma se administra de către percepătorul fondurilor școlare confesionale după reținerea impozitului de 208,50 florini și a cheltuielilor de administrare. În acest fond școlar se vărsau sumele datorate de parohii pentru susținerea școlilor, respectiv procentul de 5% după impozitul direct. Fondurile erau proprietatea fiecărei comunități, deciziile luându-se

⁶⁰ ANBN, fond Colecția registrelor de stare civilă, nr. 671, 672, 673, 674, 1465.

⁶¹ *Ibidem*, fond Administrația fondurilor grănicerești năsăudene, dosar 231, f. 7.

⁶² *Ibidem*, fond Protopopiatul ortodox român Bistrița, dosar 547, f. 89-99.

de către senatul școlar, cu acordul comisiei de la Năsăud. O sursă de aprovizionare pentru aceste fonduri a constituit-o dobânda după împrumuturile acordate locuitorilor. În anul 1891 capitalul împrumutat de enoriași de la fondurile școlare confesionale greco-catolice se ridica la 61492,98 florini, pentru care cheltuielile și dobânzile se ridicau la suma de 5917,67 florini. Suma totală a fondurilor școlare confesionale greco-catolice a fost în anul 1918 de 823586 coroane și 34 fileri⁶³.

În Protopresbiteratul Bistrița, la sfârșitul anului 1876, averea școlară mișcătoare, în bani, se prezenta în felul următor: 455,51 florini în numerar și 39342,47 florini dați spre fructificare. Percepțiunea pentru anul 1876 fusese de 2583,86 florini, iar cheltuielile de 1958,70 florini. Fondurile școlare ortodoxe, din cele șase sate bârgăune, acumulasera în anul 1890 o sumă totală de 59172, 60 florini⁶⁴.

Școlile confesionale fuseseră și un mijloc de apărare a identității naționale, iar sacrificiile făcute de locuitori pentru susținerea și înzestrarea lor materială nu trebuie trecute cu vederea. Totuși, o anumită mentalitate, precum și greutățile materiale, au făcut ca absenteismul și abandonul școlar să rămână la nivele ridicate. Frecvența elevilor, după aprecierile noastre dar luând în calcul și raportări oficiale, era de circa 50%⁶⁵. Preotul, în calitate de director, era răspunzător atât pe linie confesională, dar și administrativă, pentru buna funcționare a școlii. El era obligat, de asemenea, la catehizarea școlarilor, pentru care primea 30 florini anual.

La începutul secolului XX orașul Bistrița devenise o atracție și pentru numeroși români, care se stabiliseră în oraș. În anul 1870 populația orașului fusese de 7312 locuitori, în anul 1900 ajunsese la 12081, înregistrându-se o creștere de 65,22%. În conformitate cu ultimul recesământ din perioada dualistă, în anul 1910 în oraș trăiau ca populație localnică 4470 români, alături de 5835 germani și 2824 locuitori de limbă maghiară; în total 13236 locuitori. La capitolul religie apar însă și 1441 israeliți, recenzorii încadrându-i, cu siguranță, la capitolul limbă maternă, drept maghiari⁶⁶.

Tineri români din oraș dar și din satele apropiate se orientează spre învățarea unei meserii. Monopolul breslelor sașilor bistrițeni era doar o amintire. O formă de servitute, astăzi cu denumiri sofisticate, era intrarea în slujbă pe lângă familii mai înstărite a numeroase tinere, cele mai multe din mediu rural. Același gazetar de ocazie, avocatul Dionisiu Login, scria următoarele: „Piața Bistriței oferă o priveriște zilnică, destul de instructivă. Și în toate orașele Transilvaniei se poate face această experiență... Deja de la anul nou de pe toate plaiurile, din toate colțurile, până de pe depărtata vale a Mureșului, aduc părinți copilele mai ales ca servitoare, la oraș, ca să mai câștige și ele și să ajute greul casei. Ca să-și agonisească haine și puțină zestre. Ca oile duse spre pierzare stau mai goale, degerate de frig și ostoite de lipsuri. Cu fețe pline de suferințe și necazuri, copile de 13-14 ani așteptând doamnele să vie să le tocmească și pe ele pentru slujitul greu și fioros al unui an lung. Și apoi vândute pentru anul întreg stăpânului necunoscut, lipsite de sprijin, departe de ai săi. [...] E dusă pe vatra străinului, care numai o țintă are, ca să-i exploateze toate forțele pentru slujbă....” Mijloacele de educare în acest mediu, după autor, erau: batjocura, ocară, hula și bătaia. În unele locuri tinerele erau expuse ispitei și siluirii. „Și unde lipsesc aceste mijloace vine strada cu cangrena-i distrugătoare...”⁶⁷.

Față de previzibilul și liniștitul, în aparență, mediu săteasc, cu tradiții și cutume astăzi uitate în parte, orașul a făurit și făurește noi destine, dar prezintă și o spoială a modernității. Aceasta fiind prima vizibilă atrage, stârnește chiar pasiuni, uneori meschine, dar și poate distruge personalități încă insuficient formate.

Biserica era instituția implicată în marile evenimente din viața omului, înfăptuind și o serie de ritualuri religioase, unele considerate taine sau sacramente: botezul, cununia, maslul etc. Până la adoptarea legii privind căsătoria civilă, din anul 1894, intrată în vigoare în 1895, dar și mai târziu, biserica îndeplinea și oficiul stării civile: întregistra nașterile, căsătoriile și decesele. De asemenea, pe lângă episcopii funcționau tribunale de primă instanță în procese matrimoniale.

Idealul susținerii moralității și unei vieți nepătate fusese întotdeauna în atenția forurilor eclesiastice. Dar cum starea de nepătimire era proprie doar sfinților, mulți dintre ei retrași într-o viață de asceți departe de lume, este evident că numeroase probleme „terestre” apar pe agenda prelaților ortodocși sau greco-catolici.

⁶³ ANBN, fond Vicariatul Rodnei, pachet XCIII, dosar 613/1888, f. 233; pachet CXC VII, dosar 1221/1919, f. 90.

⁶⁴ *Ibidem*, fond Protopopiatul ortodox român Bistrița, dosar 539, f. 4; dosar 655, f. 15.

⁶⁵ Vezi Iosif Uilăcan, *Școlile confesionale românești în perioada comitatului Bistrița-Năsăud (1876-1918)*, în „Revista Bistriței”, XX, Ed. Accent 2006.

⁶⁶ Vezi recesămintele din perioada dualismului în „Studia censualia Transilvanica”, Cluj-Napoca, Editura Staff.

⁶⁷ Dionisiu Loginu, *Questiones perpetuae*, în „Revista Bistriței”, I, nr. 3 din 31 ianuarie 1903.

Cele mai importante erau neînțelegerile dintre soți, multe izvorând din căsătorii formale, necesitatea cererii unor dispense de la episcopie sau arhiepiscopie, dat fiind faptul că între viitorii soți existau impedimente care nu permiteau unirea în taina căsătoriei, concubinajul, comportamentul imoral și indecent, rezultat uneori din viciul beției etc. „Parohii sunt îndatorați a priveghea peste moralitatea credincioșilor supuși grijei lor, a delătura scandalurile publice, a da testimonii despre purtarea morală a poporenilor săi.... și a dispensa în cazuri extraordinare de la lucrurile oprite, duminica și în sărbători după amiază”⁶⁸.

Prima autoritate în fața căreia erau aduse problemele „de moralitate” era oficiul parohial, mai exact comitetul parohial în localitățile ortodoxe și senatul bisericesc în cele greco-catolice. În „pertractarea” lor preotul trebuia să fie asistat de curatorii parohiei respective. În funcție de gravitatea cazului se încerca o rezolvare pe plan local sau problema era înaintată protopopiatului de care depindea parohia, ori vicariatului Rodnei. Dispensele de căsătorie erau acordate de către episcopul îndruidit iar, în situații excepționale, pentru greco-catolici, de Sfântul Scaun. Cazurile ajunse în fața tribunalelor matrimoniale erau rezolvate și ținând cont de opinia autorităților religioase locale. Inițial, preotul local avea obligația de împăcare a părților, care trebuia făcută de trei ori, tot la opt zile. Dacă „soții învrăjbiți” își păstrau pozițiile divergente înainta documentele pe care le redactase, vicarul sau protopopul, care trebuiau să mai încerce și ei, încă o dată, împăcarea părților. Dacă nu ar fi reușit, alături de notarul „tractual” trebuiau să cerceteze cauza și să ia declarațiile părților și martorilor aduși de aceștia. Toate acestea împreună cu „opiniunea meritorie” ce și-o formaseră trebuiau înaintate instanței matrimoniale, de pe lângă episcopie. În Mitropolia greco-catolică de Alba Iulia și Făgăraș era posibil ca prima instanță matrimonială să fie protopopiatul sau vicariatul, iar instanța matrimonială de pe lângă episcopie să fie de gradul al II-lea, de recurs.

Nu era exclus ca cei citați să refuze prezentarea în fața autorităților religioase: preot, protopresbiter ori vicar, sau executarea dispozițiilor acestora. După somațiile de rigoare se apela la autoritățile statului de la nivelul cercului de domiciliu, care foloseau mijloace coercitive. Aducerea acasă cu jandarmii a soției fugite nu era ceva ieșit din comun. Procesele de divorț finalizate erau cu totul singulare. În anul 1884 în protopresbiteratul Bistrița doar două, dintre care unul trenase din 1880. Câteva cazuri pot fi edificatoare asupra situațiilor întâlnite. Pentru protopresbiteratul Bistrița am ales anul 1879, iar pentru vicariatul Rodnei 1883.

Protopresbiteratul Bistrița. 1879.

- La 30 iulie 1879, preotul Chifa din Cușma prezenta protopresbiterului cazul soților Ștefan și Nastasia Ș., atunci învrăjbiți. În anul acela trăiseră împreună circa patru luni după care soția părăsise iarăși domiciliul conjugal luînd cu ea și bunuri. Nastasia fusese convocată la oficiul parohial dar nu se prezentase. Protopresbiterul Buzdug cunoștea situația deoarece în trecut și el o „admoniase” pe împetricinată; de aceea se adresează oficiului procesual din Iaad „a strânge cu forța pe susnumită încă a merge la bărbatul său”, mai ales că plecase cu lucruri din casă⁶⁹.
- Un caz din Galații Bistriței era judecat de tânărul preot Iacob Briciu, care prezida comitetul parohial, la 28 septembrie 1879. Primarul Ioan R. își alungase de acasă soția, Nastasia, care s-a dus în satul Stupini la părinți, înțelegându-se cu I. C. să o primească în casă pe fiica acestuia Rafila, ca servitoare, urmând ca după divorț să-i devină soție. Decizia comitetului parohial a fost următoarea: amendă 2 florini pentru Nastasia, care plecase de acasă; 10 florini pentru primarul Ioan R.; 10 florini pentru Rafila C. și 20 pentru tatăl acesteia I.C. „om de frunte în această comună pe lângă aceea și versat în cărțile sfinte bisericești.” În acest caz Rafila C. a făcut recurs la protopresbiterat⁷⁰.
- La Rusu Bârgăului „numiților învrăjbiți” T. O. și soției T, după ce fuseseră ascultați de protopresbiter, li se dăduse un timp de gândire mai lung „pentru împăciuire sau la purtarea speselor divorțiale”, care trebuiau depuse cu anticipație. Era vorba de 55 florini, sumă foarte mare pentru niște țărani. Convocați de preot, soțul se învoiește să trăiască împreună, în timp ce soția refuză să se întoarcă acasă, dar și să depună suma indicată⁷¹.
- Pavel F. din Rusu Bârgăului era la 41 de ani a treia oară văduv și solicita dispensă pentru a patra căsătorie. La 7 mai 1879, ahiepiscopul și mitropolitul Miron Romanul scria: „încuvințând eu această cerere dau

⁶⁸ *Conciliul Provincial Prim al provinciei bisericești greco-catolice Alba-Iulia și Făgăraș ținut la anul 1872*, Blaj, 1882, p. 51

⁶⁹ ANBN, fond Protopopiatul ortodox român Bistrița, dosar 565, f. 36.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 42-43.

⁷¹ *Ibidem*, f. 11.

numitului suplicant binecuvântarea de a se putea cununa în Domnul a patra oară dacă nu-i va sta în cale altă piedică”⁷².

Pentru acordarea dispenselor trebuia achitată o taxă, care era trimisă la Sibiu, la arhiepiscopie. Pentru dispensă de căsătorie, gradul III de cuscrie, doi tineri din Bistrița Bârgăului, s-a plătit 20 fl; pentru cuscrie de gradul VI. caz din Rusu Bârgăului, doi veri primari să ia în căsătorie două surori, taxa percepută a fost de 10 florini. Pentru doi tineri din Chintelnic care trăiau împreună necununăți de trei ani având și un copil de 8 luni, și nu se supuseseră dispozițiilor comitetului parohial de a se despărți, taxa luată drept canon pentru a intra în legalitate și a se cununa a fost de 20 florini.

Vicariatul Rodnei. 1883.

Situațiile aduse în fața vicarului Rodnei sau înaintate episcopiei Gherla sunt mult mai numeroase, chiar dacă problemele nu puteau fi decât asemănătoare. Ele se referă la conviețuirea devenită imposibilă în urma unor căsătorii bazate pe interese materiale, cerere de dispensă pentru căsătorie între rude din aceeași localitate, comportamentul imoral al unor enoriași care refuzau să se supună dispozițiilor de la nivel parohial etc. Câteva cazuri credem că vor fi lămuritoare, chiar dacă tragismul acestora nu poate fi exprimat în cuvinte.

- Gacea E. I. din Nepos, în vârstă de 28 de ani, „fată căzută”, se căsătorise la îndemnul rudelor cu Ermei I., care era văduv de a doua soție, în noiembrie 1882. A doua zi după căsătorie, declara numita în scrisoarea trimisă vicarului, soțul „m-a bătut și batjocorit în prezența fratelui meu I. T.” „A treia zi după cununie a început a nu mă trata ca muiere ci ca servitoare punându-și semne pe bucate așa încât eu în absența sa nu cutezam a mă atinge de nimic”. A cerut ajutorul nașilor, în fața cărora soțul a declarat că nu-i mai trebuiește pretinzându-i 11 florini pentru „rebonificarea speselor”, pe care i-a și achitat cu chitanță. S-a plâns oficiului parohial, care a convocat „onorații curatori bisericești” și părțile, în 18 decembrie, unde s-a constatat că nu exista motiv de despărțire, fiind citați pentru săptămâna viitoare. La înfățișarea din 10 ianuarie 1883, Gacea E. I. declara în fața preotului și curatorilor că nu mai poate și nici voiește să trăiască cu soțul, fiindcă înainte de căsătoria lor acesta comisese „păcatul necurăției” cu o mătușă de-a ei, fapt pe care îl aflase între timp! (impediment *dărâmător* de căsătorie provenit din afinitate, probabil aici de gradul al III-lea; al VI-lea la confesiunea ortodoxă. s.n.) Mătușa fiind de față recunoaște, dar soțul o bate în fața „curăției bisericești”, suindu-se cu genunchi pe ea, până a intervenit un frate de-al bărbatului. Ca urmare a maltratărilor, fiind însărcinată în 8-10 săptămâni, a pierdut copilul. Se roagă de vicar să mijlocească divorțul și să-l oblige pe soț la plata „speselor despărțirii”. Documentele înaintate vicarului adevăresc relatarea Gacei E. I. Numai că, înainte de cununie, în „contractul de bună învoire”, cu formulări standardizate și obligatorii, declarase: Gacea I. T. „fată cădiută din Nepos pasul acesta nu-l fac din interes au silă morală au fizică ci singur din iubire sinceră și curată...”⁷³.
- Maria A. din Romuli scria în august 1883 vicarului Moisil următoarele: „Acuma sunt patru ani de când părinții mei legitimi având mare lipsă de ajutoriu la purtarea economiei, deși subscrisa au fost numai de 16 ani bătrână, m-au căsătorit cu forța peste voia mea după un marmațian cu numele George C. din Săcel. Căsătoria mea forțată a fost pentru mine o pură tortură....., că în loc ca acel act să aducă fructe pentru părinții mei, au produs spini și pălămidă”. Își descria căsnicia în care a fost „bătută, schingiuită și torturată”, rugându-l pe vicar „să binevoiască a urzi procesul de despărțire finală între mine și bărbatul meu - căci nesatisfăcând cererei noastre voi repăși ori la religiunea reformată ori greco-orientală fără temere și îndoială, spre a mă putea căsători orișicum – și ca să nu mi se impute apoi trecerea la altă confesiune”⁷⁴.
- La 20 ianuarie 1883 preotul din Lușca înainta o cerere pentru dispensă de căsătorie, gradul IV de consângenitate, pentru Ionică M. și Flocea M., veri primari, rămași ambii văduvi cu câte trei copii fiecare. În acest caz erau depășite chiar și competențele episcopului de Gherla, astfel că aprobarea căsătoriei a fost dată de Nunciatura Apostolică din Viena la 25 februarie 1883⁷⁵.
- Un caz de-a dreptul ieșit din comun este cel pe care îl prezintă preotul Ioan Z. din Zagra. Ștefan Z., fiul lui Gavrilă și a Gaței dorea să îl însoare pe fiul său Anchidim cu Dochia R. din Poieni; numai că cei doi erau, unul nepot al lui Gavrilă Z., iar celălalt fiu. Iată schema doveditoare:

⁷² *Ibidem*, f. 20.

⁷³ ANBN, fond Vicariatul Rodnei, pachet LXXV, dosar 510/1883, f. 1-23

⁷⁴ *Ibidem*, f. 109-110.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 9.

Senia R., cu siguranță văduvă, se căsătorise în anul 1882 cu Gavrilă Z. și el văduv, căsătorie legitimă prin care Ștefan și Dochia deveniseră frați. Nu știm dacă vicarul a înaintat cererea episcopiei, dar stăruința petenților dispuși să plătească și o sumă consistentă este grăitoare, asemeni și scopul⁷⁶.

- Un alt caz în care s-a cerut dispensă este pentru doi tineri din Rodna Nouă; în același timp a fost înaintată și suma cuvenită drept taxă. Impedimentele la căsătorie între cei doi exprimate de preot după dreptul canonic oriental erau:

- gradul VI de consăngenitate – veri primari cu văr secundar – 5 fl.
- gradul VI de afinitate ord. II – doi frați cu doi veri primari – 5 fl.
- cognațiune spirituală – feciorul nașului de botez cu fina acestuia – 2 fl.

Pentru „comitiva vicarială” s-a mai achitat un florin; total 13 florini⁷⁷.

Aproape în totalitatea cererilor înaintate pentru dispensă de căsătorie, preoții foloseau un limbaj standard, precum următorul: „spre intenționatul lor scop s-au vestit în biserica parohială de trei deosebite ori în zilele....., în care timp a obvenit între ei impedimentul canonic” Parcă în acele zile, nemaiaivând ce face, viitorii miri își studiau arborele genealogic și aflau că sunt veri. Asemenea practici endogame pe care preoții nu le-au combătut suficient sunt răspunzătoare de numeroasele cazuri de handicap fizic sau psihic întâlnite în lumea satului românesc în secolul al XIX-lea. Listele senatelor școlare confesionale, prin care erau scutiți de la frecventarea școlii copiii inapți, cuprind mult prea multe asemenea consemnări, care nu pot avea alte explicații.

În ședința consistorială din 1 ianuarie 1876 ținută în Gherla sub prezidiul episcopului Mihai Pavel s-a „aflat de lipsă a modifica și respectiv întregi ordinațiunea consistorială din 13 februarie 1863 nr. 654/54 statorind taxele tuturor patentelor de la Ordinariat dânde, și a altor scripte prin vicari, protopopi și preoți pentru taxe făcânde.” Circulara avea șase capitole începând cu taxele dispensațiunilor papale și terminând cu sumele încasate de preoți. Dispensă papală de căsătorie trebuia cerută în patru situații.

1. afinitate gradul I după dreptul canonic occidental, II după cel oriental – 30 fl.
2. consăngenitate și afinitate gradul I mestecat cu al II după occidentali, al III după orientali – 25 fl.
3. consăngenitate și afinitate gradul II după occidentali sau IV după orientali – 20 fl.
4. consăngenitate și afinitate în gradul II mestecat cu al III, după occidentali, sau al V după dreptul canonic oriental – 15 fl.

Pentru ultimul grad episcopia primise facultate de la Sfântul Părinte de a da dispensă, în mod excepțional. Urmau taxele dispensațiunilor episcopale, suma cea mai mare fiind de 5 florini, pentru consăngenitate și afinitate gradul III după dreptul canonic occidental, sau VI după cel oriental etc. Vestirile în biserică erau taxate cu: 1 florin o vestire, 3 fl. două vestiri, 5 fl. trei vestiri etc.⁷⁸.

Cele mai grele probleme de pe agenda fețelor bisericești, incluzând și dispensele, făceau referire într-un fel sau altul la căsătorie. Pentru biserică unirea în taina cununiei, odată săvârșită, nu mai putea fi desfăcută pe pământ decât la moartea unuia dintre soți. Cei doi, acum „un trup,” (Mat. 19. 5.) formau o unitate indisolubilă legătura dintre ei închipuind unirea bisericii cu Iisus Hristos. „Ce a împreunat Dumnezeu omul să nu despartă!” (Mat. 19. 6.). Dreptul matrimonial catolic nu admitea ca motiv de divorț nici măcar adulterul sau desfrânarea unuia dintre soți. Se argumenta că Mântuitorul acceptase o eventuală despărțire, dar nu și recăsătorirea în timpul vieții partenerului. „Divorțul” pronunțat în tribunalele matrimoniale greco-catolice era o separare, poate chiar totală: „de pat și masă”, cu consecințele de drept civil ce decurgeau de aici, dar fără posibilitatea recăsătoririi, până la decesul soțului/soției⁷⁹. „Legătura sacramentului căsătoriei este indisolubilă, și cu toate că pentru adulteriu, heresu sau alte cauze se poate întâmpla între conjugi despărțire de la pat și conlocuire, totuși nu li este iertat a contrage altă căsătorie”⁸⁰.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 83

⁷⁷ *Ibidem*, f. 47-50

⁷⁸ *Ibidem*, dosar 368, f. 47- 48.

⁷⁹ Vezi Ioan Rațiu, *Prelecțiuni teologice despre matrimoniu, impedimente, procedura, cu respect la teoria și prexa vigente în provincia metropolitană greco-catolică a Albei Iulia*, Tiparul seminarului arhiepiscopesc, Blaj, 1875.

⁸⁰ *Conciliul Provincial al Doilea al provinciei bisericești greco-catolice Alba Iulia și Făgăraș*, Blaj, 1885, p. 76.

Primul conciliu provincial al Mitropoliei de Alba Iulia și Făgăraș, din anul 1872, pe baza canoanelor și disciplinei bisericești, precizase condițiile de valabilitate a unei căsătorii, enumerând și „piedicile dărâmătoare de căsătorie” și pe cele „împiedecătoare”. Primele invalidau căsătoria încheiată, celelalte nu. La al doilea conciliu provincial de la Blaj, din anul 1882, titlul IV din „Actele și decretale” adoptate detaliază instrucțiunile pentru judecătorii bisericești ale provinciei metropolitane, „cu respect la cauzele matrimoniale”. Capitolul II cuprindea „împedimente dărâmătoare de căsătorie”, în 18 articole, iar cap. III „împedimente împiedecătoare de căsătorie”. De la cele dărâmătoare dreptul de a acorda dispensă îl avea doar Scaunul Apostolic. Cele mai multe dintre „împedimentele împiedecătoare” puteau fi înlăturate prin dispensă episcopală, în schimbul unei sume de bani, după cum s-a văzut mai sus⁸¹.

Într-o regiune majoritar greco-catolică, cum era Bistrița-Năsăud, dar și multiconfesională, un impediment în căsătorie îl reprezenta și „religia mestecată”. Legea interconfesională din 1868 prescria ca descendenții din asemenea căsătorii să fie crescuți în religia părinților, conform sexului: băieții să urmeze confesiunea tatălui iar fetele pe cea a mamei. Instrucțiunile Sacrei Congregații de Propaganda Fide din 28 iunie 1858, preluate și în documentele *Conciliului provincial Prim* de la Blaj, din 1872, pentru asemenea cazuri, indicau următoare etape: a „desfătui” inițial partea catolică și a se îndeplini apoi cerințele prescrise: creșterea copiilor în religia catolică, atragerea soțului la această confesiune, și promisiunea fermă că partea acatolică nu-l va conturba și atrage de la aceasta⁸². În Transilvania nu se aplicau prevederile legii interconfesionale. O circulară trimisă de episcopul Ioan Szabo clerului greco-catolic din subordine, în anul 1889, „cu privire la creșterea pruncilor născuți din căsătorii prin religiune mestecate”, preciza că aceștia trebuiau să urmeze ritul tatălui, care este capul familiei⁸³. După introducerea căsătoriei civile legea permitea, în asemenea cazuri, alegerea de către părinți a confesiunii în care vor fi crescuți copiii.

Asemenea căsătorii nu erau bine primite, fiecare confesiune recomandând ca tinerii să-și caute „partea” în cadrul confesiunii unde s-a născut. Unii preoți puteau să interpreteze în mod original reglementările interne privind căsătoria. Un exemplu este următorul: la 14 februarie 1878 înaintea protopresbiterului Ioan Buzdug s-a prezentat preotul din Simionești, Marcu Briciu, împreună cu nașii de cununie – greco-catolici – a unei perechi; ea ortodoxă din Galații Bistriței, el greco-catolic din Bistrița. Cununia trebuise să aibă loc la Galații Bistriței, înaintea preotului miresei, Iacob Briciu. Sub pretextul că nu erau de față părinții și „nu poate încheia protocolul bune învoiri” în lipsa acestora, preotul Briciu refuzase să officieze cununia, cu toate că fusese plătită taxa și fusese rugat și de preotul ortodox din Simionești, care era de față. Protopresbiterul Buzdug a decis că fiind o cauză urgentă să fie rugat protopopul greco-catolic al Bistriței, Alexandru Șilași, ca preot al mirelui, să săvârșească actul cununiei, iar preotul Iacob Briciu să fie tras în cercetare disciplinară în sinodul presbiteral. Sancțiunea a fost amendă în valoare de 15 florini și obligația de a restitui suma de 3,5 florini, încasată ca taxă de cununie. Cazul sancționării preotului a ajuns în fața Consistorului arhidiecezan Sibiu, care va solicita noi dovezi privind culpabilitatea acestuia, lăsând să se înțeleagă că vina nu fusese foarte gravă. Căsătoriile zise „mestecate” par a fi fost, totuși, numeroase, în același timp recunoscute de confesiunea ortodoxă. Raportul presbiteral prezentat de protopresbiterul Simion Monda la 14 martie 1885, despre starea protopresbiteratului Bistrița în anul 1884, identifica 40 de cununii „mestecate” din totalul celor 155 din anul acela. Tot în acel an fuseseră numărate 61 de concubinaje; până în 1889 crescuseră la 79, iar în anul 1895 ajunseseră la 94. Tendința era de creștere, în pofida faptului că preoții ortodocși sau greco-catolici puteau lua măsuri de o extremă gravitate pentru viața religioasă a enoriașului în culpă. Preotul ortodox din Șieu Sfântu raporta la 14 februarie 1913, că nu le-a permis celor ce trăiau în concubinaj „a se împărtăși cu taina sfintei cuminecturi”. În parohiile greco-catolice se putea refuza chiar și îngroparea celor ce stăruiseră în acest păcat. În orice caz amenințările nu lipseau⁸⁴.

Introducerea căsătoriei civile, prin adoptarea unei legi de către parlamentul de la Budapesta în anul 1894, a fost considerată în unanimitate de autoritățile religioase o încălcare a unei taine/sacrament instituite de Iisus

⁸¹ *Conciliul Provincial Prim al provinciei bisericești greco-catolice Alba Iulia și Făgăraș*, Blaj, 1882 p. 91-100 (cap. VIII – despre S. Matrimoniu); *Conciliul Provincial al Doilea...*, p. 102-138.

⁸² Prof. Dr. Iuliu Simon, *Instrucțiune practică pentru cauzele matrimoniale*, Tipografia „Aurora” A. Tudoran, Gherla, 1891. p. 36; *Conciliul Prov. Prim...*, p. 99.

⁸³ ANBN, fond Vicariatul Rodnei, pachet XCIV, dosar 614, f. 2.

⁸⁴ *Ibidem*, fond Protopopiatul ortodox roman Bistrița, dosar 547, f. 16; dosar 605, f. 28; dosar 1076, f. 5.

Hristos. Episcopii catolici și greco-catolici întruniți în conferință la Budapesta, între 30 noiembrie - 7 decembrie 1893, au dat publicității o pastorală în care condamnă „ingerința incompetentă a puterii de stat în sfera juridică a bisericii”. Proiectele de lege înaintate parlamentului vătămau „principiile de credință ale bisericii noastre”. Proiectul de lege despre dreptul matrimonial „ignorând caracterul sacramental și indisolubilitatea căsătoriei creștine, ignorând dreptul ce l-a dat Bisericii noastre Iisus Christos, de a decide, dispune și judeca în esența căsătoriei și în chestiunile ce sunt în legătură cu aceasta, numai un atare contract recunoaște de căsătorie, care îl leagă bărbatul cu muierea înaintea organelor statului”. Împotriva căsătoriei civile s-a pronunțat și papa Leon al XIII-lea, precum și episcopul de Gherla, Ioan Szabo, care participase la conferința budapestană. În circulara din 5 ianuarie 1895 cu ocazia anului nou, episcopul, un legalist, se referea și la acesta scriind clerului din dieceză: „nu ignorați că legea despre căsătorie pe care o numesc civilă în ziua de 18 decembrie a anului trecut a fost indusă în codicele publicu”. Chiar dacă preoții trebuiau să o accepte și respecte, episcopul o considera un mare pericol pentru că încălca autoritatea pe care biserica o primise de la Iisus Hristos⁸⁵.

Nu puține erau prilejurile în care preoții condamnau un viciu, considerat în epocă a fi foarte răspândit: alcoolismul. În toamna anului 1880 adresându-se preoților printr-o scrisoare circulară, vicarul Grigore Moisil le atrăgea atenția, scriindu-le că a auzit din surse demne de încredere că: „oamenii noștri cară bucatele cu grămada pe la crâșmari și le dau mai pe nimica. Cupa de mălai pe o porție de vinars...”. Constata că un asemenea comportament, prin care cerealele erau risipite la prețuri derizorii și cu un asemenea scop, era cât se poate de dăunător. Este evident că biserica și clerul erau conștiente de gravitatea acestui nou? flagel. O formulare deosebit de expresivă este cea a preotului Ioan Bârsan din Ruștior, cu prilejul conferinței preoților greco-catolici din protopopiatul Bistriței, ținută la Sebiș, în 29 iulie 1896. Iat-o: „beția începe a deveni securea tăietoare la rădăcina arborelui nostru național și zdruncină viața religioasă-morală a credincioșilor noștri în măsură înfricoșată”. Bârsan a propus ca fiecare preot să acționeze pentru înfrânarea acestui viciu cu toată asprimea, iar „pre bețivi să-i amenințe cu lipsirea de sfânta cuminecătură, dacă nu vor înceta de la beție”. Înseamnă, totuși, că o asemenea amenințare putea avea încă valențe educative. O poziție mai moderată a avut protopopul greco-catolic al Bistriței, Gherasim Domide. În raportul despre starea generală a protopopiatului greco-catolic Bistrița, prezentat la conferința preoțească ținută la 3 iulie 1904, în Șieu-Măgheruș, afirma că starea moralității poporului fusese satisfăcătoare: „Vițiile ce se ivesc mai des în sânul lui sunt luxul și beutura, apoi pe alocuri concubinatul. Aceste însă se pot privi ca boale sociale incurabile și cu caracter general”. În conferințele „tractuale” se prezentau dizertații asupra problemelor de ordin moral, urmate de exprimarea unor opinii și propuneri de măsuri⁸⁶.

Aspecte negative de genul celor de mai sus au fost identificate și de episcopul luteran Fritz Teutsch, în rândul comunității germane din comitatul Bistrița-Năsăud. În lunile iunie-iulie și septembrie-octombrie 1911 a avut loc vizita pastorală a episcopului în toate comunele circumscripției bisericești Bistrița, care a culminat cu inaugurarea solemnă a Gimnaziului evanghelic-luteran, în 7 octombrie. În viziunea episcopului situația comunității săsești era caracterizată de: „luxul crescând al îmbrăcăminte, în special al fetelor și femeilor, excesele la mesele de la nunți, botezuri și înmormântări, numeroasele procese de divorț și divorțuri și în legătură cu acestea înmulțirea cazurilor de concubinaj, obiceiul beției, și în sfârșit căsătoriile între persoane prea tinere și scăderea populației urmată în parte de acest fapt”⁸⁷.

Autoritatea bisericii în probleme de interes local putea să fie decisivă. Problema zilei de târg din Urmeniș a ajuns în atenția Arhiepiscopiei de Alba Iulia și Făgăraș, în anul 1905. Autoritățile consistoriale au cerut părerea oficiului parohial din localitate, dacă târgul comunal să se țină și în zile de sărbătoare sau numai în zilele de lucru. Senatul bisericesc Urmeniș, despre care credem că anterior consultării se adresase consistoriului în aceeași chestiune, are următoare opinie pe care o și explică: în ziua de târg veneau oameni din mai multe comune, care trebuiau să cumpere diferite produse sau animale. Dacă era zi de sărbătoare, în schimb, soseau locuitori din șapte-opt localități apropiate, chiar câte patru dintr-o casă, „unde spesează câte una-două coroane fără de nici un scop bun pre nimicuri”. În acest timp bisericile din acele sate rămăneau goale. Apoi, „tineretul joacă în patru-cinci locuri până seara și foarte mulți numai după ce întunecă se reîntorc – se depărtează – mișcați de jandarmi; d-apoi câte sudălni și bătai, între tineret mai cu seamă”. Constatarea era că în zilele de

⁸⁵ ANBN, fond Vicariatul Rodnei, pachet CXIII, dosar 707/1894, f. 9; pachet CXVIII, dosar 728/1895, f. 5.

⁸⁶ *Ibidem*, pachet LXI, dosar 432, f. 74; fond Protopopiatul greco-catolic Bistrița, dosar 92; dosar 182, *passim*.

⁸⁷ Emil Csallner, *op. cit.*, p. 297.

sărbătoare veneau la târg de trei ori mai mulți decât în zilele de lucru și petreceau în folosul a patru crâșmari evrei. Din aceste motive s-a propus ca atunci când ziua de târg coincidea cu o sărbătoare să fie mutată automat în ziua următoare. Moral dar și material ar fi fost mai bine.

Pentru o lume care moșteneau anumite cutume, chiar locul în biserică era foarte important. El putea să reflecte, dacă nu universul religios, cel puțin părerea despre sine pe care o avea fiecare, și poziția ce i se cuvenea în comunitate. Străinii erau poftiți să stea în față, dacă era posibil chiar în strană. Cât privește pe localnici se putea să aibă locuri bine determinate, transmise de la o generație la alta. Un caz din Urmeniș, ridicol atunci și astăzi, dar cu semnificații, este judecat de senatul bisericesc la 23 decembrie 1910. Era vorba de plângerea Anicăi R., care fusese împinsă, de pe locul pe care îl aprecia că i s-ar conveni în timpul serviciului divin, de mai multe femei. Numita cerea ca senatul bisericesc să stabilească unde să stea în biserică. Hotărârea senatului, una de principiu și bun simț, a fost că trebuia să stea mai în față cea mai bătrână dintre femei, aplicând și câte o amendă celor implicate în incident, în sumă de 1 coroană și 20 fileri; în caz de recidivă va trebui să plătească doar partea vinovată. În iunie 1911 cazul nu era închis, senatului bisericesc reunindu-se pentru a judeca aceeași speță. Se cerea unei anume F. V. să respecte decizia mai veche de a ceda locul, ea fiind mai tânără, în caz contrar va fi amendată cu cinci coroane. Trei ani mai târziu, la 8 martie 1914, senatul bisericesc Urmeniș era întrunit încă o dată pentru a judeca „plângerea Anicăi R. către Prea Veneratul Consistoriu pentru locul de ședere în biserică”. I se recomanda numitei să ocupe un loc mai în spate, unde odinioară se plasa familia ei, deoarece nu era „suferită” de femeile unde ar fi vrut să stea, cu toate că era mai bătrână și văduvă de fost curator. Apoi, ar fi încălcat o anumită ordine, senatul detaliind în răspunsul trimis consistoriului, obiceiul devenit regulă al ocupării locurilor în biserică de către familiile din sat etc.⁸⁸

O posibilă radiografie a situației morale și religioase din zona năsăudeană este cea identificată de participanții la sinodul vicarial din luna mai 1882. În Năsăud, la 22 mai 1882, s-a ținut un sinod mixt la nivelul vicariatului Rodnei. Convocarea se făcuse cu o lună înainte, în 20 aprilie, pentru a se afla ce ar fi de dorit să se întreprindă în interesul bisericii și al poporului. De asemenea, trebuiau desemnați reprezentanți din vicariat care să plece la Blaj, la al doilea conciliu provincial al Mitropoliei de Alba Iulia și Făgăraș. Din partea clerului greco-catolic au fost prezenți la Năsăud 29 de preoți, iar din rândul mirenilor 80 de personalități locale. Cu această ocazie a fost elaborat și un memoriu pentru a fi trimis episcopului Ioan Szabo. „Memorandumul” năsăudenilor inventaria problemele, considerate importante în acel moment, în primul rând cele religioase. Referitor la preoți și la ocuparea parohiilor se afirma: „când sunt atâția clerici absoluți se ia ici un dascăl din școală, colea un soldat din gleadă, se instruează câteva săptămâni și numaidecât îl vezi îmbrăcat în reverendă din cap până în picioare”. Chiar dacă aceste fapte ar fi cu titlul de excepție, pentru comunitățile mici, lipsite de mijloace materiale, sinodali vicariali afirmau ca subsidiile primite de la stat trebuiau să fie orientate tocmai către satele sărace, caz în care s-ar găsi preoți și pentru ele. Starea culturală a clerului „încă nu se vede a prospera și progresa”. Nu exista în episcopie nicio foaie bisericească, nu existau cărți mai noi cu conținut teologic, „nu este uniformitate în administrarea bisericească în procesele matrimoniale”.

Cât privește starea materială a clerului, aceasta „este cât se poate de nefavorabilă”. Nici pe teren școlar lucrurile nu stăteau mai bine, preoții și învățătorii „cei mai mulți încă sunt indiferenți față de școală”. În ceea ce privește învățământul superior diecezan: „avem seminarium clerical în care se propun studiile teologice de patru ani”, cu toate acestea nu se știa dacă trebuia urmat la zi. Unii studiau pe acasă, alții urmau studii regulate în patru ani, dar erau și cazuri în care se studia în trei ani sau mai puțin, doi ani sau chiar numai unul singur. Cursurile erau în limba latină, mare parte sau totalitatea cursanților nu pricepeau această limbă. Apoi, nu s-a dispus „ca viitorii directori ai școlilor, înțelegem preoții, să învețe și studiile pedagogico-didactice”.

„Parohiile încă se ocupă după nici o regulă. În unele comune se numesc preoții în altele se concede dreptul de alegere”. Moralitatea a început să scadă, concubinajul era la ordinea zilei, prostituția (contacte sexuale întâmplătoare, s.n.) de asemenea, iar „numărul pruncilor nelegiuți se înmulțește”. „Pe când mai înainte o fată căzută nu era iertată să umble cu capul gol, ci îmbrobodită cu năframa ca semn de pedeapsă și căderea unei fete era o rușine familială, astăzi multe încă-și fac fală cu astfel de lucruri imorale. Beția încă crește din zi în zi...”, asemenea și sărăcia poporului.

Mijloacele de îndreptare erau trei, dar în fapt unul singur: „întâi sinod, a doua sinod, și a treia sinod.” Sinodul trebuia să reunească clerici și mireni, aleși de popor, iar nu regaliști chemați după bunul plac al

⁸⁸ ANBN, fond Oficiul parohial greco-catolic Urmeniș, dosar 1, f. 14, 23-26.

cuiva; „o corporațiune compusă din reprezentanții bisericei întregi, adică clerului și poporului credincios”. Participarea laicilor era necesară și pentru că: „astăzi domnește spiritul constituționalismului”. Memoriul a fost semnat de vicarul Grigore Moisil și de nouă personalități născute, printre care: Ioachim Mureșianu, Ion Ciocan, Maxim Pop, A. P. Alexi, Paul Tanco etc.⁸⁹.

Tot în acest sens, al unui sinod diecezan, s-au pronunțat și preoții din protopopiatele greco-catolice: Bistrița, Beclean, Buza și Ciceu-Cristur, participanți la o conferință preoțească, în Lechința, la data de 19 iulie 1903. În „memorandul” din februarie 1904, compus de protopopul Bistriței, Gherasim Domide, din însărcinarea conferinței, se arăta că „instituțiunea sinodalității este arteră dătătoare de viață vitală, laborioasă și consolidatoare în biserică”. Ea ar fi asigurat de la începutul creștinătății tăria și solidaritatea „edificiului moral al bisericii”. Se aduceau argumente de ordin istoric, de la primul conciliul ecumenic, cel de la Niceea, la cel de la Trento. Acesta din urmă „la cap II *De Reformatione* impune ca în tot anul odată să se celebreze sinod diecesan”. Dar și la Blaj în 1872, *Constituțiunile conciliului provincial* I enunțaseră că: „sinod diecesan este a se convoca în tot anul odată”. Alte biserici, referire evidentă la cea ortodoxă, se conduceau pe baza sinodalității „încă mixte”. Alte chestiuni considerate grave în rezoluția conferinței de la Lechința au fost: „casarea anului de respirație acordat văduvelor și familiilor de preoți” și congruarea clerului⁹⁰.

În luna octombrie 1882 era dat publicității *Memorandu către Ilustritatea sa d. Dr. Ioane Szabo episcopul greco-catolic al diecezei Gherlei – în privința convocării unui sinod diecezan mestecat...* Acesta ar fi trebuit să ducă la „vindecarea mai multor rane ale diecezei”. Noul memoriu asumat și de vicariatul Șimleului a preluat în mare cerințele enunțate în luna mai. O constatare îngrijorătoare se referea la starea moralității, care, se afirma, decăzuse: „Tot retrogradă e generațiunea cea nouă, și în moralitate și în alte privințe”. „Situția era diferită înainte de restaurarea mitropoliei, când susta încă în Transilvania și părțile ei anexe sinoadele și forurile parohiale, și când acestea exercitau între altele și dreptul de a supraveghea moralitatea publică în respectiva comună bisericească. Se judeca prin sinodul parohial în fața bisericii...”.

La Năsăud, în adunarea sinodală a vicariatului din 30 octombrie au fost desemnați pentru a participa la sinodul diecezan, convocat pentru 12 noiembrie, vicarul Grigore Moisil, alături de profesorii Leon Pavelea și Maxim Pop.

Desfășurat în perioada 12-14 noiembrie 1882, sinodul diecezan de Gherla a dat publicității în 14 noiembrie 1882 *Constituțiunile* adoptate, care formau cinci capitole:

1. *Cultul divin și necomunicarea cu acatolicii.*
2. *Datorințele parohilor, administratorilor parohi și ale altor preoți puși în păstorie sufletească.*
3. *Purtarea externă și socială a preoților.*
4. *Despre propășirea și perfecționarea clerului în științele sacre și moralitate.*
5. *Despre creșterea și instrucțiunea clerului tânăr.*

În Constituțiunea I făcându-se referire la liturghie se impunea preoților să nu se încumete „a asista, cu atât mai puțin a celebra Sfânta Liturghie în biserice acatolice nici ei înșiși, nici să permită preoților de altă religie a celebra, asista ori concelebra cu dânsi”. Această cerință este formulată și atunci când se făcea referire la sacramente; nu trebuia să se admită credincioșilor a chema preoți de altă confesiune, dar nici preoții greco-catolici să nu participe la celebrarea cu acatolicii. Constituțiunea III statua că preotul trebuia să năzuiască a fi model, de aceea „să se rețină de la tot ce poate da smintă credincioșilor săi prin vorbe, fapte și conversațiune, prin mâncare, beutură, îmbrăcăminte și moduri de recreațiune”. Să conțină de la petreceri „și de la lucrurile și modurile de câștig” care contraveneau așezămintelor canonice și gravității statutului preoțesc etc. În conformitate cu Constituțiunea V în rândurile clerului puteau intra doar aceia care absolviseră opt clase gimnaziale, depuseră examen de maturitate „cu succesu baremi îndestulitoriu și au produs calculu de moralitate bun”. La treapta preoției se ajungea după absolvirea a patru ani cursuri de teologie în seminar, iar în acest timp se dovedise „chemare la statul preoției, virtuți clericali, spirit eclesastic și știință teologică îndestulătoare.”⁹¹. Dacă preoților greco-catolici le era interzis a participa alături de acatolici la serviciul divin, și din partea ortodoxă se venea cu aceleași interdicții. Protopresbiterul Simion Monda își

⁸⁹ ANBN, fond Vicariatul Rodnei, pachet LXXI, dosar 493, *passim*.

⁹⁰ *Ibidem*, fond Protopopiatul greco-catolic Bistrița, dosar 180, f. 4-5.

⁹¹ ANBN, fond Vicariatul Rodnei, dosar 491, f. 34-37.

onorase o promisiune făcută unei credincioase de rit greco-catolic din zona Bârgăului, de a participa la oficierea slujbei de înmormântare. De la Consistoriul arhiepiscopial Sibiu i s-a transmis un sever și ultim avertisment.

Făcând abstracție de Constituțiunile adoptate de sinodul diecezan și de alte reglementări cu referire la activitatea în parohie, un comportament moral impunea și impune ca între preot și comunitate să existe o simbioză, fără de care nu sunt posibile relații armonioase. Era foarte important ca preotul în calitate de păstor al sufletelor să dobândească respectul și încrederea oamenilor. De aceea, trebuia să se impună prin exemplu personal, devoțiune față de comunitate, înțelegere a problemelor locale și păstrarea prestigiului adecvat demnității eclesiastice. Aplecarea prea vădită spre cele lumești putea crea situații tensionate. Chiar dacă starea materială a unor parohii era precară, preotul era din acest punct de vedere mai ocolit. Desigur, nu se poate generaliza. Putem observa că apelul la congruă ca o tendință aproape generală, poate arăta că în multe locuri veniturile preoților erau considerate insuficiente. Dar în fiecare parohie, ortodoxă sau greco-catolică, preotul era personalitatea la care se raportau enoriașii, la care apelau în cazuri deosebite, unele cu conotație religioasă, altele morală și poate chiar economică.

În privința veniturilor parohiale, la instalarea unui nou preot în episcopia Gherla exista un statut diecezan care fusese adoptat în ședința consistorială din 30 iulie 1867. În protopresbiteratul Bistrița regulamentul parohial adoptat în anul 1878 avea prevederi, de asemenea, privind veniturile preotului și ale bisericii. Mitropolia ortodoxă a Transilvaniei elaborase, în anul 1886, un „Regulament pentru procedura judecătorească în cauzele disciplinare”. Asemenea norme erau, pe de altă parte, reamintite periodic clerului prin circulare consistoriale. Un preot era însă, și este, reprezentantul pe pământ al împărăției lui Hristos, care „nu este din lumea aceasta”. Abaterile disciplinare ar fi trebuit să lipsească, iar preocupările cu referire la veniturile preoțești ar fi trebuit să fie pe un loc secund, ele găsindu-și o rezolvare firească, după năzuința de a dobândi bunurile cele veșnice și nestricăcioase.

Adevărata situație din unele parohii aparținând eparhiei Gherla își găsește reflectarea în circularele către clerul din dieceză. În cele ce urmează vom prezenta câteva din aceste documente interne. Circulara consistorială nr. 342, din 1 aprilie 1873, cu privire la veniturile parohiale după moartea preotului titular, validează *anul de respiriu*. „Toate vădulele și toți orfanii de preoți vor avea dreptul respiriului de un an calculat din ziua repausării respectivului preot în care an toate venitele parohiale vor fi a lor rămânând pentru administratoarele interimar singur venitul stolar și ofertele benevole ale credincioșilor”⁹². Măsura doar consacra o datină care se pierdea în timp, ea fiind menționată și în „statutele diecezane” adoptate în anul 1867. Ratificarea unei „datine învechite și uz” făcută cu cele mai bune intenții, s-a dovedit a fi una din cauzele compromiterii disciplinei eclesiastice. Doar câteva luni mai târziu, la 20 iunie, episcopia emite circulara 1550/1873. Se constata că unii preoți în cazul vacanței unor parohii, sau chiar în cazul administrării interimare în „anul de respiriu”, foloseau „mijloace mârșave și dănuoase, pentru a obține beneficiul parohial vizat. Toate acestea erau oprite „sub cea mai strictă admonițiune și pedeapsă”⁹³.

La 2 mai 1876 în ședința consistorială se reamintea clerului prevederile statutului diecezan din 1867, „carele să servească de regulă și de cinosura tuturor preoților diecezani la împărțirea veniturilor parohiale”, dându-se publicității și procedura ce trebuia urmată la instalarea unui nou preot.

Sub prezidiul episcopului Mihai Pavel, la 6 mai 1876, în ședința Consistoriului diecezan Gherla a fost adoptată circulara 1814/1876. Se arăta că: „prin cerculariul nostru din 20 iunie 1873 nr. 1550 am fost demandată preoților din dieceză: ca nici unul să aibă cutezare de a agita între poporenii parohiilor vacante pentru ca să-l primească pe dânsul de preot și să-l ceară de la Ordinariat; să nu îndrăznească a pacta, a face contracte peste competențele preoțești cu poporenii; să nu-i desminte, să nu-i ademenească, să nu-i deoblege cu promisiuni nelegale, cu băuturi spirtoase, sau ori în ce mod ca să nu primească pe alt preot fără numai pe dânsul, - și totuși cu inima plină de durere și întristare observăm: că și acuma se află de acei preoți, carii neobservând ordinațiunile noastre, și nebăgând în seamă urmările cele deplorabile, folosesc toate mijloacele neiertate pentru a putea dobândi parohiile după care aspirează cu înapoierea altora mai meritați. – Abia devine cutare parohie vacantă și îndată se află preot, care mergând acolo în persoană, sau trimițând pe încredințării săi, ori chemând pe atari poporeni din parohia vacantă la sine, sau cercând ocaziune de a se aduna cu dânși în orașe și la târguri, prin vorbe lingușitoare, prin promisiuni ilegale: că le va fi preot pentru mai puțină soluțiune decât alții,

⁹² *Ibidem*, pachet CXLIV, dosar 864, f. 15.

⁹³ *Ibidem*, pachet CLII, dosar 908, f. 5.

prin corupțiuni cu bani, cu băuturi spirtoase, și în tot modul condamabil amăgește, desmentă pe poporenii nepricepători, pactează, face contracte peste soluțiune, micșorând competențele preoțești; tulbură mișcă toate, ca să nu primească poporenii pe altul fără numai pe dânsul de preot”. Se găseau chiar și preoți care agitau și răsculau poporul în contra preoților din alte parohii, pentru a-i îndepărta. „Poporenii astfel agitați și seduși se revoltă în contra ordinațiunilor și dispozițiunilor noastre”, „îndată amenință cu trecerea la neunire, ba unii și încep a face pașii pentru acest scop”. Chiar în acele zile consistoriul luase măsuri împotriva a trei preoți în culpă, fiind pus în situația de „a strada ordinațiunii, care sunt rușinatoare pentru întregul cler diecezan”. Cerințele consistoriului au fost redată în opt puncte înăsprindu-se pedepsele anterioare; pe lângă suspendare preoții vinovați vor fi și închiși pe „timp amăsurat mărimei păcatului” etc.⁹⁴.

La 17 aprilie 1894 cu circulara 2732, datorită „experiențelor triste” din timpul din urmă, episcopia notifica protopopilor că: „reînnoim ordinațiunile pentru curmarea agitațiunilor” din circularele 1550/1873 și 1814/1876; pedepsele vor fi aplicate fără amânare iar vinovații vor fi impuși și la plata „speselor investigaționale”⁹⁵.

Urmărind același fir al circularilor consistoriale se poate constata că situația nu se îmbunătățise semnificativ nici la începutul secolului al XX-lea. Episcopul Ioan Szabo, în ședința consistorială din 13 iulie 1901, după ce face un expozeu asupra „disciplinei eclesiastice” precizează că „anul de respirație nu se potrivește dispozițiunilor canonice”, și cere protopopilor ca în conferințe tractuale să dezbată „în ce mod s-ar putea curma inconvenientele ce urmează din anul de respirație”. De asemenea, dacă s-ar casa anul de respirație cum ar putea fi ajutate văduvele și orfanii de preoți. Această măsură insidioasă numită „an de respirație” va fi abrogată după ce provocase timp de aproape 30 de ani o permanentă stare de agitație și dezordine în dieceză⁹⁶.

O nouă întrunire a Ordinariatului diecezan la 3 februarie 1903 „observează cu părere de rău” că mai existau preoți, care făceau agitații între credincioși, ceea ce compromitea autoritatea eclesiastică. Mai mult, pentru a-și atinge ținta „amenință cu defecționare de la credința greco-catolică”. Consistoriul a reînnoit cu această ocazie toate circularele anterioare, care urmăreau curmarea agitațiunilor din parohii, publicându-le în cadrul circularii diecezane 1187/1903⁹⁷.

Circularele de mai sus creionează o situație destul de răspândită și în comitatul Bistrița-Năsăud. Nu ne propunem să insistăm în mod special, dar anumite cazuri nu pot fi trecute cu vederea. În același timp trebuie spus că mulți preoți, poate tocmai prin sfințenia lor, au rămas necunoscuți posterității lumești. Unii erau adevărați erudiți, precum preotul Ioan Bârsan din Ruștior. Alții se implicaseră și în mișcarea națională suportând regimul închisorilor pentru aceasta.

Prin consecințele sale, probabil cel mai grav caz de indisciplină din eparhia Gherla a avut loc în lunile aprilie-noiembrie 1890, în parohia greco-catolică Feldru. Punctul culminant a fost atins duminică 16 noiembrie 1890. Confruntarea finală dintre părți, „arbitrată” de jandarmii care au deschis focul, s-a soldat cu șapte morți și 15 grav răniți, împușcați în fața bisericii din localitate. Jandarmii și-au încărcat armele în interiorul bisericii iar poporul a aruncat cu pietre în biserică, spărgând geamurile! Amănuntele acestei tragedii le-am expus în altă parte. Un rezumat se impune totuși:

În luna aprilie 1890, Grigore Mureșianu, preotul din Feldru a murit. Pe timpul „anului de respirație” parohia a fost acordată preotului neordinat Gregoriu Ciuntereiu, pe care vicarul Moisil îl întâlnise în Năsăud, „fără ocupațiune”. La începutul lunii iunie se formaseră deja două partide. Senatul bisericesc local, alături de notabilitățile din comună, cărora li s-a raliat vicarul Grigore Moisil, doreau aducerea de preot, chiar înainte de expirarea anului, a lui Onisim Rotariu, atunci în Rebra, dar de loc din Feldru. Tabăra adversă condusă de Ștefan Neamțu (viitor participant în delegația Memorandumului!) dar sprijinită din umbră de Maxim Pop, profesor în Năsăud, era de partea familiei preotului decedat Mureșianu, cu speranța că mezinul familiei, atunci la studii teologice în Gherla, va ajunge preot în Feldru. Cu o atitudine de legalist, dar jucându-și fără scrupule cartea, o altă partidă, chiar dacă nemărturisită, o forma preotul Ciuntereiu, despre care episcopia era informată prin delegații, după nici trei luni de păstorire, că locuitorii erau „foarte îndestulați” cu el.

Masa de manevră, poporul, urmarea „unor promisiuni ori seduceri și nu după convingeri”, după cum scriau primarul și notarul, se va alia treptat, dar aproape în totalitate, până în noiembrie, partidei familiei

⁹⁴ *Ibidem*, dosar 368, f. 12-13.

⁹⁵ *Ibidem*, dosar 908, f. 6.

⁹⁶ *Ibidem*, dosar 864, f. 15.

⁹⁷ *Ibidem*, dosar 908, f. 5.

Mureșianu; mai bine zis era împotriva lui Rotariu și a „inteligenței” locale și născădane, care-l sprijinea. La 28 octombrie Consistoriul diecezan, la cererea vicarului Moisil, îl numește pe Onisim Rotaru preot în Feldru, urmând a fi instalat în 20 noiembrie. Înainte de 16 noiembrie, din partea „poporului”, se înaintaseră episcopiei trei memorii; ultimul, cel din 8 noiembrie, pe un ton ultimativ amenința cu trecerea la „altă religie” în caz că va fi instalat Rotariu. De așa-zisa „trecere la altă confesiune” nu era străin nici preotul interimar Gregoriu Ciunterei. Consistoriul face pasul înapoi și suspendă numirea de preot în Feldru a lui Onisim Rotariu, în 12 noiembrie. Totuși, vicarul Grigore Moisil decide să pună Ordinariatul diecezan în fața faptului împlinit, devansând instalarea acestuia, pentru 16 noiembrie. În vederea menținerii ordinii fusese trimisă o patrulă de jandarmi, condusă de nesocotitul sergent Fodor de la postul Rotunda, staționată la ușa de intrare în biserică.

O zi care trebuia să fie sărbătoare se transformă într-o răbufnire nestăvilită de ură. Poporul adunat, și instigat, părăsește biserica, nefiind de acord ca nefericitul consătean Rotariu să le fie preot (după cum scriseră episcopiei atunci îl doreau pe Constantin Pop, preotul din Herina!). În timpul liturghiei „poporul de afară făcea zgomot mare, glasul muierilor se auzea cu deosebire”, după cum va scrie presei „imparțialul” Ciunterei. Confruntarea a avut loc după liturghie, la ieșirea din biserică a „inteligenței” care-l susținuse pe Onisim Rotariu. S-a aruncat cu pietre iar jandarmii au deschis focul. Preotul interimar Ciunterei va afirma în 14 decembrie 1890, după reinstalare, că fusese invers: jandarmii asediați, la cererea notarului și primarului ar fi deschis focul, și apoi mulțimea a aruncat cu pietre. După cum am arătat au căzut morți șapte localnici, 15 răniți grav, alții, al căror număr nu se cunoaște, răniți ușor. Din punct de vedere creștinesc faptul bombardării bisericii cu pietre, indiferent de motiv, este înspăimântător. Vicarul Grigore Moisil va demisiona a doua zi după tragedie, în timp ce preotul interimar din „anul de repiriu”, Gregoriu Ciunterei, va rămâne preot în Feldru până în iulie 1892⁹⁸.

Și alte parohii din vicariatul Rodnei erau cuprinse de morbul dezbinării, inoculat de cele mai multe ori de preoți, cantori, curatorii bisericești, sau notabilitățile locale. La începutul lunii mai 1891, după cum raporta viceprotopopul Vasiliu Groze, preot în Maieru, care deținea conducerea provizorie a vicariatului, dar și canonicului Ioan Papiu, trimis de episcopie, în Feldru poporul „până în ziua de azi tot în disarmonie se află, din cauză că unii din el doresc să aibă de preot pe Constantin Pop, alții pe Gregoriu Ciunterei.” Ambele partide erau tari, iar pace între ei „nu se poate face”. Aderenții lui Onisim Rotaru se raliaseră între timp de partea lui Constantin Pop⁹⁹!

În prima jumătate a anului 1891, capul de afiș l-a deținut situația tensionată din Salva, provocată de preotul greco-catolic Gavrilă Petri, paroh în Măluț, dar de loc din Salva. Numitul fusese convocat în cursul anului 1890 de vicarul general episcopesc Ștefan Biliu și „admoniat”, interzicându-i-se să mai agite poporul din parohia pe care o răsenea. A dat un răspuns mefistofelic, scuzându-se, și afirmând că numai până la atribuirea postului poate garanta pentru liniștea de acolo, dar dacă va fi numit altul el nu primește nicio răspundere. La 14 martie 1891 în sedința consistorială din Gherla a fost supusă discutării și cererea celor 137 locuitori din Salva, care-l cereau de preot pe Gavrilă Petri. „Nu mai amintim din ce motiv dorim aceasta, pentru că am amintit în cele patru suplici ale noastre, care se află la Sf. Consistoriu”, afirmau petenții. Ordinariatul diecezan trebuia să ia o decizie, oricare ar fi ea. Ei luaseră deja legătura cu mitropolitul ortodox Miron Romanul¹⁰⁰! Un argument forte de care se uzita în parohiile greco-catolice era „trecerea la altă confesiune”. Numeroși preoți și mireni, pentru a-și atinge scopurile, amenințau cu „defecționarea”, în fapt, un șantaj greu de calificat, cel puțin atunci când venea din partea unui preot.

Majoritatea trecerilor de la o confesiune la alta erau de fapt treceri de la confesiunea unită la cea ortodoxă. Motivațiile puteau fi diverse, dar predominau cele de ordin personal, mai ales matrimonial. Posibilitatea recăsătoririi după despărțirea de soție/soț era foarte atrăgătoare. Se putea ca numeroși oameni din aceeași localitate să semneze pentru a trece la confesiunea ortodoxă. În anul 1865, din Tăure, „un număr de 400 suflete, 86 case, doresc a trece la religia noastră”, scria mitropolitului Andrei Șaguna protopresbiterul Teodor Buzdug. Motivația lor era că: „părinții lor au fost ortodocși dar copleșindu-i timpii dușmănoși fură siliți a se

⁹⁸ ANBN, fond Vicariatul Rodnei, pachet XCVIII, dosar 632/1890, passim: *Vărsarea de sânge din Feldru*, în „Gazeta Transilvaniei”, LIII, nr. 252 din 10/22 noiembrie 1890; *Ibid.*, nr. 256, din 15/27 noiembrie; *Ibid.*, nr. 275 din 9/21 decembrie 1890.

⁹⁹ ANBN, fond Vicariatul Rodnei, dosar 649/1891, f. 105, 123-124.

¹⁰⁰ *Ibidem*, f. 42-43, 95.

unii și așa au murit cu dorul avutei lor religii". Mitropolitul Șaguna îi răspundea protopresbiterului că numai pe baza unei cereri nu puteau fi primiți în sânul bisericii ortodoxe. „Trecerea persoanelor din Tăure de la religia greco-catolică la a noastră atunci ar fi legală și în înțelesul ordinațiunei Locotenenței c. reg. din 1850 nr. 2337, când fiecare pentru sine ar produce atestat de trecere". În perioada dualismului, legea LIII din anul 1868 reglementa trecerile confesionale. Ele putea fi doar personale, nu colective¹⁰¹.

Un anume rol în hotărârea de a trece „la o altă confesiune” putea să-l aibă și presa. Campania de presă dusă de „Tribuna” împotriva episcopului Ioan Szabo, după suspendarea lui Vasile Lucaciu, a provocat în localitatea Șoimuș o reacție de condamnare a ierarhiei bisericești și o hotărâre de a părăsi greco-catolicismul. Sub titlul *Treceri religioare în dieceza Gherlei*, „Tribuna” a publicat mai multe articole, încercând să creeze și o stare de spirit adecvată. La 12 noiembrie 1892 au fost publicate trei documente: *Declarația poporenilor din Șoimuș*, *Raportul parohului din Șoimuș către oficiul protopopesesc* și *Memoriul parohilor din Șoimuș, Ardan, Sebeș, Rușcior și Friș către protopopul din Bistrița*. Declarația poporului din 3 noiembrie menționa că datorită faptului că episcopul în afacerea Lucaciu nu ascultă rugarea credincioșilor „trebuie să ieșim din turma lui”. La 4 noiembrie, însă, adresându-se preotului ortodox din Buduș, Grigore Popovici, pentru a fi îndrumați, acesta „i-a dojenit în termeni aspri”. Este de apreciat rezerva pe care au luat-o unii preoți ortodocși față de acest eveniment¹⁰².

În urma vizitelor pastorale în parohiile ortodoxe se identificau, și acolo, deseori stări nefirești, unele fiind aduse la cunoștința Consistoriului arhidiecezan Sibiu. Protopresbiterul Simion Monda scria consistoriului următoarele, după inspecția efectuată în noiembrie 1884, în parohia Mijlocenii Bârgăului: „am aflat-o cu toate trebile bisericești și școlare în starea cea mai slabă. În biserică era necurătenia cea mai mare; apoi în partea unde ședu muierile de o lature era bostanii (harbusii) d-lui părinte Nicolau Reu, iară de alta lature o mulțime de dranița cu care să se acopere grajdurile parohiale”. Mizerie era și în școală, care era pe deasupra și neîncălzită. Citându-l pe preot, acesta i-a predat o scrisoare care conținea o mulțime de neadevăruri, dar și acuze către noul protopresbiter, care ar vrea să se răzbune. În final scrisorii preotul afirma că: „nu poate face nimic acolo, pentru că nu este ales preot definitiv”¹⁰³. Părintele Reu va fi un caz disciplinar și la începutul secolului XX.

La 27 februarie 1914 protopresbiterul Grigore Pletosu, în ședința sinodului presbiteral ordinar, afirma că starea religioasă și morală „se poate numi mulțumitoare”. „Poporul credincios ține la credința strămoșească, la tradițiile bisericești și naționale, la obiceiuri, cercetează biserica și face uz de sfintele taine. În tract, după informațiile luate, nu s-au încuibat nici una dintre sectele ce ar amenința a roade la rădăcina creștinătății și a ortodoxiei bisericii noastre, cum sunt nazarenii, pocăiții și bapțiștii”. Un expozeu al preotului Eliseu Dan din Susenii Bârgăului, deosebit de critic, va fi primit însă cu valoare de conclus. El face referire la disciplina eclesiastică: „astăzi nu se întâmplă nici o alegere fie de preot sau învățător, care contra restricțiunilor art. 33 din *Regulamentul pentru parohii*, și fără considerare la calificățiune, să nu fie, prin tot felul de promisiuni, corupțiuni, protecțiuni interne particulare de familie ori căsătorii; așa că adevărată calificățiune, omenia, praxa devin iluzorii”. Persoane străine erau amestecate în probleme eclesiastice, erau trimise numeroase reclamații la consistoriul arhidiecezan, care, mai apoi, trimitea comisii străine să cerceteze aspectele semnalate etc.¹⁰⁴.

Un aspect foarte important din activitatea unor preoți a fost participarea la mișcarea națională. Preoții, și prin ei biserica, au fost cei care au menținut în conștiința românească ideea națională. Înainte de a fi greco-catolici sau ortodocși, preoții erau români. Delegații aleși din comitat pentru a participa la conferințele Partidului Național Român, până la Memorandum, au fost majoritar preoți. În PNR însă a existat o tendință, vizibilă în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, de emancipare de sub tutela ierarhiei eclesiastice. În numeroase situații în presa românească se aduceau acuze înaltelor fețe bisericești, care, la cererea oficialităților, ar fi trimis circulare clerului din subordine împotriva activității partidului. Cel mai atacat a fost fără îndoială episcopul Ioan Szabo, mai ales după suspendarea preotului din Sisești, Vasile Lucaciu.

Implicarea clerului din comitat în activitatea națională este reliefată și de prezența unor preoți la conferințele PNR. Astfel, la Conferința Partidului Național Român de la Sibiu, din 1-3 iunie 1884, dintre cei patru delegați

¹⁰¹ ANBN, fond Protopopiatul ortodox roman Bistrița, dosar 385/1865 f. 1-4.

¹⁰² *Treceri religioare în dieceza Gherlei*, în „Tribuna” IX, nr. 243 din 31 octombrie/12 noiembrie 1892; *Ibid.* nr. 253 din 12/24 noiembrie 1892.

¹⁰³ ANBN, fond Protopopiatul ortodox roman Bistrița, dosar 606, f. 23

¹⁰⁴ *Ibidem*, dosar 1084, f. 25, 31-32.

ai comitatului Bistrița-Năsăud, trei erau preoți: Alexandru Silași - protopop greco-catolic al Bistriței, Teodor Vrășmaș - preot în Tiha Bârgăului și Vasiliu Groze din Maieru. Cercul Teaca, atunci în comitatul Cluj, era reprezentat de parohul Petru Rusu din Miceștii de Câmpie, iar cercul Beclean, aflat în comitatul Solnoc Dăbâca, de protopopul Ioan Filipan¹⁰⁵. La celelalte conferințe ale PNR au participat și alți preoți din zona Becleanului, precum Simeon Popanu și Paul Silvan.

Încunoștințarea pentru alegătorii români din comitat, datată 10 iunie 1887, după conferința PNR din 7-9 mai 1887, privitoare la menținerea pasivității în rândul electoratului român, fusese semnată de doi protopopi aflați în conducerea comitatensă a partidului. Este vorba de Mihailă Făgărășanu - protopop greco-catolic și Simeon Monda - protopop ortodox, alături de avocații Dănilă Lica și Gavrilă Manu.

Cea mai importantă personalitate religioasă din comitat legată de mișcarea națională a fost Gherasim Domide, din 1901 protopop greco-catolic al Bistriței. Domide era paroh în Rodna, când a fost ales în Comitetul Executiv al PNR, în ianuarie 1892. Activitatea sa politică nu a depășit statul disciplinei pe care trebuie să o urmeze un preot. Totdeauna când a fost nevoit să plece din localitate, a depus cerere la oficiul vicarial pentru concediu, asigurându-se că în Rodna nu se vor produce disfuncțiuni pe această linie. Astfel, la 22 martie 1892, într-o scrisoare adresată vicarului Ioan Pop scria: „convocat fiind Comitetul nostru național în ședință plenară pe 25 l.c. și ca membru al aceluia știindu-mă deobligat a lua parte, îmi iau libertatea a mă ruga cu tot respectul, ca să binevoiți a-mi da un concediu de 6 zile începând din 24 l.c.” Va fi suplinît de preoții din Maieru, Vasile Groze și Lazăr Avram. Cererea i-a fost aprobată cu provocare la ordonanța consistorială nr. 8845 din 17/12 1890. (mai degrabă 1889 s.n.). În calitate de membru în Comitetul Executiv al Partidului Național Român, Gherasim Domide va organiza în cercul Rodnei delegația locală, care va participa la înaintarea „Memorandului” la Viena, pe care o va și conduce. A fost condamnat în procesul de la Cluj, din anul 1894, la doi ani și șase luni închisoare, reținându-i-se în sarcină, ca circumstanțe agravante, faptul că era preot și atitudinea dârză. La începutul secolului XX a deținut funcția de președinte al organizației comitatense Bistrița-Năsăud a Partidului Național Român¹⁰⁶.

Din comitat au mai fost închiși câteva luni 11 preoți pentru activitate pe plan național. Ei aderaseră la „Replica” lui A. C. Popovici. Un alt preot închis, la Seghedin, în perioada 1890-1892, a fost Ioan Macavei. Acuzația care i s-a reținut a fost legată de un delict de presă. Ioan Macavei a fost colaborator la „Minerva”, care apărea la Bistrița, precum și la alte publicații transilvane: „Tribuna”, „Transilvania” și „Gazeta Transilvaniei”. La ieșirea din închisoare va fi numit preot în Feldru „cu îndestulirea tuturor partidelor”, după cum remarcă episcopul Ioan Szabo. Sănătatea îi fusese însă afectată, astfel, la începutul anului 1894, adresa vicarului o cerere pentru un concediu medical de trei luni. Va muri în vara aceluiași an.

La același capitol, al apărării intereselor naționale, poate fi încadrat și preotul din Șoimuș, Ioan Baci, care înființează în anul 1898 o publicație literară numită „Revista ilustrată”. Un act de cultură cum a fost acesta are și aspectul patriotismului. Este a doua publicație în limba română tipărită în comitat la sfârșitul secolului al XIX-lea. Prima fusese „Minerva” care apăruse în perioada august 1891- decembrie 1894.

Pentru zona grănicerească, apărarea caracterului confesional-românesc al fondurilor școlare era una din rațiunile trăirii, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. Amestecul guvernului în elaborarea statutelor fondurilor școlare și administrarea discreționară a fondurilor școlare în timpul comitelui Banffy au fost considerate atacuri la adresa identității naționale. În urma unei circulare trimisă în primăvara anului 1892 vicarului Rodnei, pentru a fi apărat caracterul românesc și confesional al învățământului, la 13 decembrie 1892 a fost convocată în Năsăud o adunare grănicerească, pentru 27 decembrie. Au participat 127 de reprezentanți din satele grănicerești. Obiectul supus dezbaterii a fost: „Apărarea determinațiunilor testamentului făcut de foștii grăniceri” numit „Instrument fundațional pentru institutele de învățământ și educațiune din districtul Năsăudului în Transilvania”. În „protocolul adunării” se arată că trebuia apărat caracterul confesional al școlilor, asigurându-le mijloace de subzistență, conform circularei din 1 martie 1892 a episcopilor provinciei metropolitane. Se mai afirma că: „în timpul din urmă ministrul reg. ung. purcede pe calea de ordinațiuni față de cauzele grănicerești care au drept

¹⁰⁵ *Actele conferinței electorale a reprezentanților alegătorilor români din Ungaria și Transilvania ținută la Sibiu la 1, 2 și 3 iunie 1884*, Tiparul Institutului Tipografic, Sibiu, 1884, p. 7-10.

¹⁰⁶ ANBN, fond Vicariatul Rodnei, pachet CIV, dosar 668/1892, f. 77, 141; *Vezi Procesul Memorandului Românilor din Transilvania, Acte și date*, Editura Buletinului Justiției, Cluj, 1933.

urmare casarea drepturilor stravechi, scoaterea populației acesteia din poziția câștigată cu jertfe de sânge, așa că se vede amenințat caracterul confesional românesc al școalelor etc.”.

În timpul primului război mondial numeroși preoți vor suplini în școlile confesionale pe învățătorii recrutați și mobilizați. O parte dintre preoții români, greco-catolici și ortodocși, se vor afla și în spitalele militare organizate în orașul Bistrița, la câpătâiul răniților.

Un capitol zbuciumat din viața bisericii a fost provocat de măsura, luată de guvernul maghiar în anul 1917, de înființare a „graniței culturale.” Se urmărea desființarea tuturor școlilor confesionale românești din comitatul Bistrița-Năsăud, ca și din celelalte comitatele românești de la granița cu România. O poziție mai fermă împotriva acestei măsuri a avut-o Consistoriul arhiepiscopial din Sibiu. Cel puțin așa rezultă din corespondența cu protopresbiteratul Bistriței. Măsura afecta masiv școlile confesionale ortodoxe din Transilvania. În comitatul Bistrița-Năsăud majoritare erau însă școlile confesionale greco-catolice, care se subordonau episcopiei Gherla. Circulara consistorială nr. 1969/1918, din 29 mai, trimisă protopopiatului greco-catolic Bistrița, cu un conținut echivoc, lăsa posibilitatea învățătorilor confesionali de a trece la învățământul de stat, preconizat de guvern. Până la clarificările ulterioare „va fi a se lua ținută pasivă”¹⁰⁷. Din cei 109 învățători confesionali existenți în anul școlar 1917/1918 în comitat, în anul școlar următor vor mai activa doar 76. Învățământul confesional românesc, bulversat de înființarea „graniței culturale”, și, respectiv, de lipsa învățătorilor, va fi compromis aproape în întregime în acel an școlar. Un rol negativ în acest sens l-a avut și revoluția din noiembrie 1918, care a premers actului de la 1 Decembrie.

În climatul atât de tulbure de la sfârșitul anului 1918 și începutul anului următor, în localitățile comitatului Bistrița-Năsăud, preoții au reprezentat aproape unica autoritate, care se mai făcea auzită și ascultată. În raportul protopresbiterului Grigore Pletosu din 30 decembrie 1918, către consistoriul arhiepiscopial, descriindu-se situația neclară de după semnarea armistițiului, a prăbușirii Austro-Ungariei, se menționa că, revoluția izbucnită „în unele locuri a amenințat chiar și ordinea bisericească și pe preoți”¹⁰⁸. Totuși, preoții au reușit în general să facă față situației, ei fiind, în primul rând, cei care vor organiza pe plan local noua autoritate românească.

După Marea Unire în viața bisericii se va deschide un nou capitol. Renașterea națională nu putea exclude biserica. Dar, trebuie reamintit, valorile profesate de aceasta au o valabilitate atât universală cât și veșnică.

L'Eglise du temps du comitat de Bistrița-Năsăud (1876-1918) (Résumé)

L'Eglise a sans doute été la plus importante institution à laquelle se rapportaient les Roumains du comitat de Bistrita-Nasaud à la fin du XIX-ème siècle et au début du XX-ème. L'étude ayant pour contenu ce thème a été divisée en deux chapitres. Le 1er chapitre se nomme *L'Organisation de l'église et ses sources de revenus* et le 2ème *L'Eglise et la société*. Dans le 1er chapitre, après la mise en évidence de certains aspects d'ordre général visant les Eglises orthodoxe et gréco-catholique de Transylvanie, j'ai traité de la situation confessionnelle du comitat. A l'époque, d'après les données statistiques, les gréco-catholiques y étaient majoritaires. Voilà pourquoi mon étude insiste de façon plus extensive sur les aspects concernant cette confession. J'ai présenté les organisations administratives et les revenus du Vicariat de Rodna et des Archidiocèses gréco-catholique et orthodoxe de Bistrita.

Le 2ème chapitre essaie de surprendre l'attitude de l'Eglise face aux tendances de modernisations économique et sociale, de transformations des mentalités et de comportement de certains fidèles. J'y ai évoqué des cas concrets dans le Vicariat de Rodna et dans l'Archidiocèse orthodoxe de Bistrita, ainsi que l'état de la discipline du clergé, tel qu'il est présenté dans les circulaires des concistoires respectifs et des investigations que j'ai faites à travers les documents des Archives.

Il faut souligner que, même avant et après l'adoption de la Loi du mariage civil, les hommes de l'Eglise se confrontaient avec des fidèles qui se trouvaient dans de nombreuses situations compliquées du point de vue matrimonial.

¹⁰⁷ ANBN, fond Protopopiatul greco-catolic Bistrița, dosar nr. 379/1918, f. 3

¹⁰⁸ *Ibidem*, fond Protopopiatul ortodox român Bistrița, dosar nr. 1152/1918, f. 104-105

